

Вячаслаў Мартысюк

Брэст

Гутарка Паўлюка і вясельле Баўтрука: крыніцы тэксту, пытанні атрыбуцыі¹

Праблему п'янства закранаюць шмат якія творы народнага маўленства і краснага пісьменства, досыць розныя з фармальна-жанравага гледзішча, розныя паводле свайго стаўлення да спакмяня (прадмета)². Тут мне хацелася б скупаваць увагу на адным з іх: ён лучыцца да групы мастацкіх тэкстаў новай беларускай літаратуры, каторыя, – з вялікай доляй умоўнасці і з пэўнымі спасцярогамі, – можна назваць **абстынен-тнымі**. (Ужываючы такое найменне, я апелюю перадусім да выточнага значання лацінскага *abstinentia*.) Асуджэнне, высмейванне п'янства як безумоўнага ліха, заклікі да паўстрымання ад спажывання трункаў (спіртавых напояў) – асноўны змест гэткага кшталту тэкстаў, напару звязаных з рэальнымі гістарычнымі падзеямі.

Ісціся будзе пра *Гутарку Паўлюка і вясельле Баўтрука* – твор, мала знаёмы паспалітаму чытачу, а ведамы збольшага студэнтам-філолагам (да нядаўнага часу ў урыўках) і адмыслоўцам-літаратуразнаўцам (у паўнейшым выглядзе, але ізноў-такі не ўвесь).

I

Упершыню гутарка з'явілася ў друку ў 1898 годзе: сама тады газета “Віленскі Веснік” змясціла на сваіх старонках артыкул Паўла Дземідовіча³ пра беларускія “віршы”, дадаткам да якога быў тэкст твора, – зразак тых “віршаў”⁴. У артыкуле П. Дземідовіч адцёміў вялікую папулярнасць гутаркі, заўважыўшы наступнае што да крыніцаў, структуры

¹ Tekst artykułu jest drukowany w redakcji autorskiej [red.].

² Ад даўнейшых гратэскавых “хмелевых хлюбаў”, карчомных песняў і прыпевак, паўз маральна-дыдактычныя брашуркі, да антыалкагольнае сатыры савецкага часу.

³ Павел Дземідовіч (1871–1931) – этнограф, фалькларыст, краязнаўца, педагог.

⁴ Б ъ л о р у с с ь, *Бѣлорусскія “вірши” і Гутарка Паўлюка*, „Віленскій Вѣстнік” 1898, № 173 (8-го августа), с. 2–3. У тым самым годзе артыкул выйшаў асобным адбіткам ў віленскай тыпа-літаграфіі М. Дворжаца (цэнзурны дазвол ад 13 жніўня 1898 г.): Б ъ л о р у с с ь, *Бѣлорусскія “вірши” і Гутарка Паўлюка*, Вільна 1898, 15 с. Прыналежнасць псеўданама Бѣлоруссѣ П. Дземідовічу ўстаноўлена паводле сведчання Яўхіма Карскага (гл.: Е. К а р с к и й, *Белорусы: В 3 томах*, комент. Т. В а б и щ е в и ч [и др.], том 3, книга 2: *Очерки словесности белорусского племени*, Минск 2007, с. 332).

яе тэксту, мовы, месца і часу запісу: “Въ заключение сдѣлаю одну маленькую оговорку. Списокъ настоящей “*вирши*” достался мнѣ лѣтъ 8 тому назадъ; запись сдѣлана была въ Романовской волости Слуцкого уѣзда [цяпер Слуцкі раён Мінскай вобласці. – В. М.]. Къ сожалѣнію, она была произведена настолько неаккуратно и такъ обильно грамматизмами [пад “граматизмамі” тут, відаць, даўнімаюцца выпадкі гіперкарэктнасці. – В. М.], что сделать по ней какой-либо выводъ относительно говора данной мѣстности не было никакой возможности. Въ силу этого я позволилъ себѣ, для приданія “*виршѣ*” оттенковъ бѣлорускаго нарѣчія, въ некоторыхъ мѣстахъ исправить явные грамматизмы согласно говору Новосверженской волости [цяпер Стаўпецкі раён Мінскай вобласці. – В. М.], какъ доподлинно мнѣ извѣстному.

Самая “*вирша*” въ пераходнымъ сваімъ выглядзе носіла названне *Гутарка Паўлюка і вяселле Баутрука*. Къ сожаленію, другую частку *Вяселле Баутрука* мнѣ удалося раздобыць толькі ў невялікіхъ отрывкахъ, і я счелъ за лепшае не прыводзіць іхъ, опушчыў у вяртэцъ з тымъ і другую частку заглавія”¹.

Публікатар адылі ніяк не ахарактарызаваў твор з гледзішча яго сюжэту і зместу. А яны вельмі цікавыя. Першая частка, паданая П. Дземідовічам, пачынаецца з доўгай антыалкагольнай “казані” (якая адначасна ёсць “зданнем лічбы” (справаздачай) у зборні вясковай грамады нейкага Паўлюка, такога сабе мясцовага вукара, ідэолага руху цвярозасці. Ягоная навука не ўсім даспадобы: мужыкі ціха бунтуюцца, не хочучы слухацца яе настановы. І наважваюць справіць блізкае вяселле аднаго з сусядоў як мае быць, з гарэлкаю. (На гэтым *Гутарка Паўлюка...* ў слуска-стаўпецкай рэдакцыі абрываецца.)

П. Дземідовіч быў дастаўшы спіс твора недзе ў 1890 годзе. А яшчэ раней, прыкладна ў канцы 1870-х – у 1880-я гадах дзісенец Ян Буйніцкі зафіксаваў лацінкаю ў рукапіснай кніжцы іншую, куды карацейшую за Дземідовічаву, версію першай часткі гутаркі. Дзісенскі спіс-рэдакцыя, будучы з глупага блізкага да слуска-стаўпецкага, фактычна становіць адмысловы “выцяг” з яго. Пачуў *Гутарку* (яна ў ягоным запісе так і называецца) Я. Буйніцкі пэўна што ў родных мясцінах, а ўзнаўляў, відаць, з памяці, творча арганізуючы тэкст, сёе-тое папраўляючы, дадаючы сваё. Такім парадкам, можна гаварыць пра некаторую самастойнасць гэтага твора. Зборнік з ім быў у калекцыях Віленскага беларускага музея імя Івана Луцкевіча, цяпер захоўваецца ў бібліятэцы Акадэміі навук Літвы імя Урублеўскіх (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka)². Дакумент ўпершыню апісаў у 1949 годзе Уладас Абрамавічус³: “Рукописный сборник стихов на русском, белорусском и польском яз[ыках] вместе с заметками домашнего и хозяйственного характера

¹ Бѣлорусскѣ, *Бѣлорусскія “вирши”...*, с. 3.

² LMAVB RS, F. 21–52.

³ Уладас Абрамавічус (1909–1965) – літоўскі бібліяграф, гісторык культуры, паэт.

с 1887–1884 гг. [У. Абрамавічус тут хібіць, датаванне трэба чытаць так: 1877–1884 гг. – В. М.], без заглавия. Рукопись в картонном переплете, но большинство листов вырезано. Осталось всего только 7 + 7 листов прибавленных позже, писанных другою рукою. ВБФ–52, латиница и кирилица, 35 × 21 см. Из белорусских стихов следующие: 1) л. 5–6: *Гутарка*. – Раз ў вечар калядамі Зышліся мы з сусядамі...; 2) л. 2–4: *Таму Дворнаму Войту Крываносу Міхайле, каторы крутняй ўбіўся у панскую ласку Музыцкая Рада як нада жыць*. Оба стихотворения сатирично-дидактического характера. Записанные рукою Яна Буйницкого. Не опубликованные¹.

З збораў Беларускага музею ў Вільні (найпэўней што з архіву газеты „Biełarus”) паходзіла і “запісь” цікавага для нас тэксту “Я. Макоўскага² з хут[ару] Монькі пад м[ястэчкам] Ракавым Стаўпецкага павету [цяпер Валожынскі раён Мінскай вобласці. – В. М.]”. Максім Гарэцкі, змясціўшы ўрыўкі з *Гутаркі Паўлюка... ў сваёй Хрыстаматыі беларускае літэратуры*³, карыстаўся менавіта запісам Я. Макоўскага⁴. Няма ведама, якім дакладна часам ён датаваны: мажліва, гэта пачатак 10-х гадоў XX-га стагоддзя⁵.

¹ В. А б р а м а в и ч у с, *Библиография по белорусской литературе: Художественные и публицистические произведения, опубликованные и рукописные*, Вильнюс, 1949, с. 78. [Машынапіс].

² Ян Макоўскі (1881, засценак Навадворшчына Мінскага пав. [цяпер Мінскі раён Мінскай вобласці] – ?) – аўтар і карэспандэнт “Нашай Нівы”, “Biełarus”, “Świe-taśa”, “Беларускіх Ведамасцяў”, “Chryściajanskaj Dumki”. Кс. Адам Станкевіч пісаў пра яго ў 1938 годзе: “Нямала такжа папрацаваў для беларускай і каталіцкай справы, як сваімі карэспандэнцыямі ў “Biełarusie”, так перадусім пашырэннем “Biełarus” Янка Макоўскі. Радзіўся ў 1881 г. у засьценку Навадворшчына Менскага павету Заслаўскай гміны. Працаваў у беларускім руху ад 1905 г., перадусім пашыраючы беларускія кніжкі і газеты. Прад вайной найбольш пашыраў “Biełarus”. Быў на Усебеларускім зьездзе ў Менску ў 1917 г. Пасьля там жа працаваў на грунце Беларускай хрысьціянскай злучнасьці з кс. Ф. Абрантовічам. Пасьля вайны жыў каля Ракава ў асадзе Дуброва, дзе і памёр, астаючыся верным да канца беларускім і каталіцкім ідэалам” (А д. С т а н к е в і ч, *Беларускі хрысьціянскі рух: Гістарычны нарыс* [у:] А д. С т а н к е в і ч, *З Богам да Беларусі: Збор твораў*, Вільня 2008, с. 487).

³ *З Гутаркі Паўлюка* [у:] М. Г а р э ц к і, *Хрыстаматыя беларускае літэратуры. XI – 1905 год*, Вільня 1922, с. 179–181, 264. У *Змесце* Гарэцкі называе вершаваны твор Паўлюкавай гутаркай.

⁴ Ці карыстаў укладаннік хрэстаматыі яшчэ з якіх крыніц, прыкладам, з Дземідовачавай публікацыі? Найпэўней што не. У найлепшым выпадку ён мог прымяркоўваць запіс Я. Макоўскага да ўрыўкаў з яе, цытаваных Я. Карскім у 1920-м і ў 1922-м годзе (пра гэта далей). На пытанне, ці меў пісьменнік другую частку вершаванага твора, *Вясельле Байтрука*, відаць, таксама трэба адказаць адмоўна.

⁵ Прынамсі, у 1914 годзе Я. Макоўскі ўжо даслаў зроблены ім запіс у рэдакцыю газеты “Biełarus”, а тая змясціла ў рубрыцы “Swaja Poczta” гэтку адказ карэспандэнту: “Panu J. Makouskamu z Nowadworszczyzny. *Paŭluk* paprawiŭszy pojdzie ŭ «Kalendar» . Kali dzie paczujecie podobnyja wierszy ad starych, dyk zapiswajcie i prysyłaćcie, tolki sami nie pierarablajcie. Kalib mahli, zajdzicie ŭ redakciju, znojdziem jaszczе” („Biełarus” 1914, № 22 (30 маја), s. 8). Успомнены ў адказе “Календар” не выйшаў, лёс дасланага рукапісу не ведамы. Варта было б пашукаць яго сярод

Валожынская рэдакцыя мала ў чым адыходзіць паводле свайго зместу ад слуска-стаўпецкай і дзісенскай: гэта тая самая Паўлюкова “казань”. Цікава адцэміць тэксталагічную працу М. Гарэцкага над апублікаванымі ім фрагментамі: ён спрабуе вылучыць у іх устаўкі з іншых, паводле ягонага меркавання, твораў, робіць адпаведныя ўвагі.

Урэшце, у Беларускай дзяржаўнай архіве-музеі літаратуры і мастацтва, у фондзе Ядвігі Раманоўскай¹, захоўваецца яшчэ адна рэдакцыя *Гутаркі Паўлюка...*, здаецца, зусім (або блізу што зусім) ня ведаемая нашым гісторыкам літаратуры. А тым часам, гэта – найпаўнейшая з усіх рэдакцыяў, бо ўтрымвае другую частку, успамінаную П. Дземідовічам, – *Вяселье Баўтрука*.

Дакумент становіць сабою машынапіс з рукапіснымі паправамі і ўстаўкамі. Ён упярэджаны гэткаю прадмовай: “Падаемо тутака чытачом «Маладое Беларусі» *Гутарку Паўлюка і Вяселье Баўтрука* вершаваныя аповесці, шырока хадзячыя між беларускім народам. Такот запісаны пад Слонімам нашым песьняром Гальяшом Леўчыкам. Самі аповесці не без літаратурнага значэння ды і надрукаваньне абароніць іх ад загубы. Рэдакцыя”².

матэрыялаў Луцкевічавага музею і сярод папераў М. Гарэцкага. Дадам дзеля паўніні: *Гутарку Паўлюка...* добра ведалі ў нашаніўскую пару. Пра гэта сведчыць, прыкладам, допіс, змешчаны ў 16-м нумары першай беларускай газеты з рысункамі за 1908 год: “З Беларусі і Літвы. (Ад уласных карэспандэнтаў). <...> Віленск[ае] г[убэрні] Вілейскага п[аве]ту”.

Як памёр багатыр,
То народу быў мір.
А сканчаўся бедачок. –
Толькі поп быў і дзячок.

У нас памёр адзін багаты пан С., пахавалі яго на Барыса (у мужыкоў прысьвятак). І шмат назьбіралася народу, на вярсты тры працягнулася працэсія. Пахаваўшы, частавалі мужыкоў гарэлкай (другога нічога ня выдумалі). Адзін стары кухар з Лебедзева, Франусь, ізноў выпіўшы дамоў і, адышоўшы 1 ½ вярсты, аддаў Богу душу на дарозе. Пахавалі яго, ды толькі сваі паплакалі, быў ўсяго поп і дзячок! – Можэ б і пажыў стары трохі, каб не хаўтуры з гарэлкай!

Каб мы, даў Бог бы, дачакалі,
Каб піць гарэлку перасталі,
Перасталі, закліяліся,
І з гарэлкай разсталіся!

[Подпіс]: Баўтручок”

[„Наша Ніва” 1908, № 16, (1/14 серпня), с. 5].

Карэспандэнцыя Баўтручка (Генадзь Каханоўскі сцвярджаў, што псеўданім належыць Антону Баброўку; ніжэй мы яшчэ вернемся да гэтай асобы) з Вілейшчыны, як бачым, канчаецца цытатаю з *Гутаркі Паўлюка...* (чатырохрадкоўе, прыточанае ў пачатку допісу, – беларуская прыказка). Тэкст цытаты няспраўны: або той Баўтручок яго ў такім выглядзе і засвоіў, або ведама з’яначыў.

¹ Беларускай дзяржаўнай архіў-музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛіМ), ф. 394: *Калекцыя Раманоўскай Ядвігі*, воп. 1, спр. 32, арк. 1–7. Ядвіга Раманоўская (1920–2011) – пляменніца Янкі Купалы, музейзнаўца, захавальніца архіўнай спадчыны Песняра, купалазнаўца.

² БДАМЛіМ, ф. 394, воп. 1, спр. 32, арк. 1.

Вось жа, спіс Гальяша Леўчыка¹ меркаваўся да друку ў альманаху “Маладая Беларусь”, выдаваным пецяярбурскай суполкай “Загляне сонца і ў наша аконца”. “Маладая Беларусь” была непэрыядычным органам², які толькі планавалі зрабіць перыядычным. На аркушыку з напісаным ад рукі тэкстам прадмовы ўнізе стаіць рэзалюцыя: “1000 отд[ельных] оттиск[ов]”. Значыць, апрача публікацыі ў часопісе, гутарка мела выйсьці і асобнаю кніжкай. На жаль, гэтым задумам не суджана было з’явіцца: у 1914 годзе пачалася Першая сусветная вайна, і выдавецкая суполка ў Пецяярбургу спыніла сваю дзейнасць³. Архіў “Загляне сонца...” захоўваўся ізноў-такі ў Беларускаму музеі ў Вільні; машынапіс, без сумневу, стуль.

Скажу колькі слоў пра сюжэт загадкавай другой часткі гутаркі: зламаўшы Паўлюкоў “сухі закон” (і нават выбіўшы вясковага вукара!), “бунтаўнікі” бяруць удзел у п’яным вяселлі, якое пераходзіць у тузаніну. Наагул, *Вясельле Баўтрука* – гэта такая сабе “камедыя сітуацыяў”. Чым скончылася тая “камедыя” – можна адно здагадацца: пасля сорокачвартае страфы ў машынапісе стаіць прыкрае “канца німа”.

II

Першапублікатар *Гутаркі Паўлюка...* П. Дземідовіч сведчыў пра вялікую папулярнасць яе ў беларусаў: “Особенной симпатией народа пользуются *Разговоръ пана зъ мужикомъ, Польская поустан’ня, Панское игрыще, Тарасъ на Парнась, Гутарка Паулюка* (вылучэнне маё. – В. М.)”⁴. Пэўную цікавасць у Дземідовічавым кароткім аглядзе ананімнай “віршавай” літаратуры маюць звесткі, вельмі а вельмі сціслыя, што да зместу “віршаў”, іх вуснага абарачэння, тых адменаў, якія яны знаюць у выніку такога абарачэння, што да спробаў іх збірання і публікавання. Рыхтуючы да друку ў “Віленскім Весніку” першую частку твора, поўны назоў якога гучаў як *Гутарка Паўлюка і вясельле Баўтрука*, твора, паводле П. Дземідовіча, запісанага вельмі неспраўна, запсаванага “граматызмамі”, этнограф і фалькларыст зрабіў шэраг паправаў, аказаўшы, такім парадкам, сваю рэдакцыю гутаркі на аснове аднаго з яе спісаў.

У пытаннях атрыбуцыі з’яўленага ім тэксту публікатар здымаў з сябе ўсякую адказнасць, гэтак выказаўшыся ўзглядам аўтарства беларускай ананімнай літаратуры наагул, а апелюючы пад тое да “народу”: “Кто былъ творцомъ той или другой «вирши», – рѣшить трудно: народъ этимъ вопросомъ не интересовался, и имена авторовъ ему

¹ Гальяш Леўчык (сапр. Ілья Леўковіч, 1880–1944) – паэт, публіцыст, перакладнік, мастак, музыкант, калекцыянер-беларусазнаўца.

² Агулам выйшла тры сшыткі альманаху: два ў 1912 і адзін у 1913 годзе.

³ Пачатак вайны быў не адзінаю прычынай спынення існавання суполкі. Яшчэ адна прычына – банальны брак грошы.

⁴ Б ъ л о р у с с ь , *op. cit.*, с. 2.

неизвѣстны..."¹. Пра час напісання твора ў П. Дземідовіча няма нават здагадак; што да мясцовасці, дзе ён мог паўстаць, то ў артыкуле ў "Віленскім весніку" была, як мы помнім, толькі спасылка на рэгіён, у якім яго запісалі.

Я. Карскі, аддаўшы ў сваіх *Беларусах* належнае ананімнай літаратуры, вылучыў у ёй падраздзел, які складаюць "безымянные стихотворения, изображающие крестьянский быт"². Апрача ўласна малюнкаў з сялянскага жыцця, гэтакія вершаваныя творы, паводле Я. Карскага, паказваюць і найбольшыя яго заганы, прытым у сур'ёзным сатырычным тоне.

Пра *Гутарку Паўлюка...* ў Я. Карскага ідзеца як пра адзін з прыкладаў падобных твораў. З спасылкаю на публікацыю ў "Віленскім Весніку" вучоны абегла пераказвае яе змест, адцёміўшы няпоўнасць і неспраўнасць паданага П. Дземідовічам тэксту, прыточвае ўрыўкі з яго. Узглядам часу паўстання гутаркі, як і рэшты ўспамінаемых ім ананімных вершаў, што "возникли, несомненно, раньше 1860 г."³, Я. Карскі робіць кароткую ўвагу, дзей "она относится также к крепостной эпохе"⁴. Праблему аўтарства ён закранае хіба што ўскосна, у звязку з іншым вершаваным творам. Але пра гэта крыху пазней.

У 1920 годзе, яшчэ да выхаду ў свет трэцяй кнігі трэцяга тому *Беларусаў*, іх аўтар быў апублікаваўшы ў перыядычным друку артыкул з інфармацыяй пра гутарку⁵. (Цікава было б даведацца, хто перакладаў той артыкул з расійскай мовы на беларускую. Наўрад ці гэта быў аўтапераклад.)

Звесткамі Я. Карскага карыстаўся М. Гарэцкі ў сваёй *Гісторыі беларускае літаратуры*⁶. Аўтар *Гісторыі* ўтуруе Я. Карскаму, гаворачы аб *Гутарцы Паўлюка...* як "складзенай яшчэ да скасавання паншчыны"⁷: паводле М. Гарэцкага, упершыню запісана яна "ў 80[-х] гадах мінулага [XIX-га] сталення"⁸. Ствараннік першае гісторыі нашага пісьменства зацямліваў наконт гэтага і іншых "твораў няведамага аўтарства": "Наогул, сатыра на п'янства змяшчаецца ў многіх гутарках"⁹.

Зрэшты, М. Гарэцкі ведаў пра твор і раней. Артыкул Я. Карскага з'явіўся ўлетку 1920-га году. А матэрыялы да першага выдання *Гісторыі беларускае літаратуры* датаваныя восенню 1919-га – вясною 1920-га. Пачаткам 1920 году датаваны *Кароткі агляд беларускай літара-*

¹ *Ibidem*.

² Е. Карскі, *Белорусы...*, с. 330.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, с. 332.

⁵ Я. Карскі, *Ананімныя штучныя вершы, прадстаўляючыя сялянскі быт*, „Беларусь” 1920, №№ 139, 140 (30 чэрв. і 1 ліп.).

⁶ Аднак цытаваў вершаваны твор у кнізе, пачынаючы ад першых яе выданняў, ён паводле спісу Я. Макоўскага.

⁷ М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літаратуры*, уклад. і падрыхт. тэксту Т. Голуб, Мінск 1992, с. 196.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

туры – адмысловыя тэзісы *Гісторыі*, у якіх даследнік пісаў: “З гутарак карысталі й карыстаюць папулярнасцю творы невядомых беларусаў **Гутарка Паўлюка** (вылучэнне маё. – В. М.), *Гутарка Кузьмы з Апанасам*, цікаўнае ўсходнебеларускае *Казанне (Вось цяпер якіх люд стаў...)*, *Маладзікова гутарка*, *Вяселле Сапрона* і іншыя рэчы...”¹.

Праз 1920-я гады публікацыі П. Дземідовіча і М. Гарэцкага былі адзінымі ведамымі друкаванымі крыніцамі тэксту вершаванага ананімнага твора.

У Савецкай Беларусі, калі, паводле слоў Антона Адамовіча, “рэпрэсіі – арышты, высылкі й нат растрэлы, пачаўшы сыпацца на беларускіх літаратураведаў, як і на іншых працаўнікоў культуры, ад 1930 г., спынілі дзейнасць адных зь іх, тэарызаваў іншых і... зусім прыпынілі ўсялякую навуковую працу над беларускай літаратураю”², усё, паводле таго самага А. Адамовіча, “аціхла аж на доўгія гады”³. Адно “вульгарызатары” кшталту Алеся Кучара і Лукаша Бэндэ калі-нікалі бавіліся практыкаваннямі з гэтае галіны на “школьна-падручнікавым узроўні” (А. Адамовіч) у “вульгарызатарскім” жа духу. Дарэчы, Л. Бэндэ вельмі цікавіўся ананімную літаратурай: у ягоных паперах захавалася невялікая праца, прысвечаная жанру гутаркі. А ў паваенны час “крыжавы Лукаш” быў сёе-тое апублікаваўшы паводле матэрыялаў з свайго багатага асабістага архіву (папаўнянага, трэба сказаць, сама рознымі спосабамі).

У Заходняй Беларусі да вывучэння ананімнае літаратуры XIX-га і XX-га стагоддзяў спрычынілася Таварыства прыяцеляў беларусаведы пры Віленскім універсітэце. Сябры Таварыства час ад часу выступалі з рэфератамі⁴ на даную тэму, з публікацыямі ў перыядычным друку. Гутаркі збіраў (і сабраў, трэба думаць, вялікую іх колькасць) Рамуальд Зямкевіч⁵. На жаль, апублікаваў з сабранага варшаўскі калекцыянер блізу што нічога, а лёс ягоных збораў дагэтуль да канца не высветлены.

Некаторае аджыўленне ў звязку з патрэбаю рыхтавання новага “падручніка па беларускай літаратуры”, вольнага ад усякіх “буржуазна-нацыяналістычных” уплываў, можна было назіраць у самым канцы

¹ М. Гарэцкі, *Кароткі агляд беларускай літаратуры*, „Полымя” 1990, № 5, с. 222.

² Ант. Адамовіч, *Да пабудовы навуковае гісторыі беларускае літаратуры* [у:] *Да гісторыі беларускае літаратуры*, Менск 2005, с. 1138.

³ *Ibidem*, с. 1139.

⁴ Гл.: Я. С. [Я. Станкевіч], *Збіраньне народных скарбаў*, „Нёман” 1932, № 4, с. 144, 146.

⁵ Пр.: “Памятак сыльлябічнае вершаванае творчасці ў беларускай літэратуры так многа, што настаў ужо час, каб усё гэта навучна прастудыяваць. Тыповымі зьяўляюцца тут гэтак званыя «гутаркі», лік каторых надта вялікі. Падходзяць да іх «рацэі» або арацыі, прамовы паважныя або жартаблівыя, ужываныя ў важных здарэннях, як напрыклад: на вясельях, на імянінах і г. д.” (Раман Суніца [Р. Зямкевіч], *Нацыянальнасць у Вінецука Дунін-Марцінкевіча* [у:] *Заходняя Беларусь: Зборнік грамадзкае мыслі, навукі, літэратуры, мастацтва Заходняе* [Беларусі, Вільня 1924, с. 116–117]. Гл. таксама рукапіс Зямкевічавай працы [у:] LMAVB RS, F. 21–755, к. 9.

1930-х гадоў. У 1939 годзе, дзеля збірання матэрыялаў да такога падручніка, Інстытут літаратуры і мовы Акадэміі навук БССР зладзіў экспедыцыю ў ленинградзкія бібліятэкі і архівы. Там, апрача розных іншых матэрыялаў, маладыя на той час даследнікі Міхась Ларчанка і Любоў Фіглоўская выявілі шэраг твораў беларускай ананімнай літаратуры. Яны пісалі: "...намі знойдзены рад ананімных «гутарак» рэвалюцыйна-дэмакратычнага характару: *Дзядзька Антон або гутарка аб усім чыста, што баліць, а чаму баліць – не веда[е]м*; *Гутарка Данілы са Сцяпанам*; *Гутарка Паўлюка* (вылучэнне маё. – В. М.); *Хто праўдзівы прыяцель беднага народа*; *Гутарка аб тым, куды мужыцкія грошы ідуць*; *Як зрабіць, каб людзям стала добра на свеце*; *Гутарка Кузьмы з Апанасам і інш.*"¹. Тут пэўна што ідзеца пра асобны адбітак Дземідовічай публікацыі ў "Віленскім Весніку". Хрэстаматыя *Беларуская літаратура XIX стагоддзя*, што выйшла ў 1940 годзе², тэксту гутаркі, аднак, не ўтрымвала. Відаць, дзеля яго "недэмакратычнасці". Адылі пачалася вайна.

У паваяенны час інфармацыю пра *Гутарку* з рукапіснае кніжкі Я. Буйніцкага ў Віленскім беларускім фондзе ўлучыў у сваю машынапісную *Бібліографію по белорусской литературе* літоўскі даследнік У. Абрамавічус. Ягонае *Бібліографія* фіксавала і Дземідовічаву публікацыю³.

У 1950 годзе выйшла ў свет другое выданне хрэстаматыі *Беларуская літаратура XIX стагоддзя*⁴, якое зноў заняхала твор. Наагул, праз 1950-я гады беларускія савецкія літаратуразнаўцы ў сваіх працах успаміналі *Гутарку Паўлюка...* збольшага праз коску ў шэрагу ананімных твораў "з антыпрыгонніцкім зместам". Васіль Барысенка, гаворачы пра "павучальныя вершаваныя гутаркі, у якіх адлюстроўваюцца адмоўныя бакі народнага быту і прапагануюцца нормы працоўнай маралі"⁵, характарызаваў яе як "тыповы ўзор бытавой гутаркі"⁶, пранятай "ідэямі своеасаблівага «народнага» асветніцтва, з пазіцыяй якога крытыкуюцца і асуджаюцца негатыўныя бакі вясковага быту і нораваў"⁷. М. Ларчанка згледжваў у *Гутарцы Паўлюка...* сатыру на п'янства (успомнім характарыстыкі, даныя раней Я. Карскім і М. Гарэцкім), уважаючы за патрэбнае зрабіць спасцярогу што да неаднолькавага мастацка-ідэйнага роўню гэтага і некаторых іншых твораў, браку ў іх сацыяльнага матыву, "адна-

¹ М. Л а р ч а н к а, Л. Ф і г л о ў с к а я, *Новыя матэрыялы аб беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, „Літаратура і мастацтва“ 1939, № 13 (9 сак.), с. 4.

² *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Зборнік тэкстаў*, пад рэд. Я. Купалы; матэрыялы падабр. і апрац. В. Барысенка, М. Ларчанка, Л. Фіглоўская, Мінск 1940, 254 с.

³ В. А б р а м а в и ч у с, *Бібліографія по белорусской литературе...*, с. 41.

⁴ *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Зборнік тэкстаў*, пад рэд. Ю. Пшыркова; склалі В. Барысенка, М. Ларчанка, Л. Фіглоўская, Мінск 1950, 339 с.

⁵ В. Б а р ы с е н к а, *Францішак Багушэвіч і праблема рэалізма ў беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, Мінск 1957, с. 58.

⁶ *Ibidem*, с. 59.

⁷ *Ibidem*.

баковага бытапісальніцтва натуралістычнага характару”¹. “Праўда, у некаторых з іх моцна адчуваецца жывы народны гумар, яны падкупляюць чытача сваёй сакавітай каларытнай мовай, узятай з крыніц народнай творчасці”², – часткова рэабілітаваў даследнік гэтых творы.

У 1960–1980-я (зрэшты, як і ў 1990–2000-я) гады нічога прынцыпова новага ўзглядам вершаванага твора сказана не было. Пытанні яго тэксталогіі, атрыбуцыі, навуковай эдыцыі не ставіліся. Хіба што аўтары *Гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры* ўспаміналі дзісенскі спіс гутаркі ў ВБФ (ведамы, без сумневу, з Абрамавічусавай *Бібліяграфіі*), сціпла паведамляючы, што яна, гутарка, “напісана (або запісана) Янам Буйніцкім”³, а ў 1971 годзе фрагменты валожынскае рэдакцыі (фрагменты тыя што праўда зазналі пэўныя страты ў плане паўніні тэксту) урэшце рэпублікавалі ў новым выданні *Хрэстаматыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя*⁴. Дземідовічава рэдакцыя *Гутаркі Паўлюка...*, у адаптаваным выглядзе, была рэпублікаваная толькі ў 2013 годзе ў другой частцы чацвертага тому серыі “Залатая калекцыя беларускай літаратуры”⁵. Дзісенскі і слонімскі спісы пакуль што не друкаваліся. Дадам таксама: разгледаны мною тэкст стаў матэрыялам для дзвюх грунтоўных лексікаграфічных працаў: лонданскага *The Vocabulary of the Byelorussian Literary Language in the Nineteenth Century*⁶ і мінскага *Канкардансу беларускай мовы XIX стагоддзя*⁷.

III

Калі ж былі напісаныя *Гутарка Паўлюка і вясельле Баўтрука*? Дзе і кім?

Я не маюся даць адказы на ўсе пастаўленыя пытанні, а паспрабую адно намеркаваць кірункі да іх развязання.

Я. Карскі і М. Гарэцкі зусім згаджаліся што да прыкладнага часу напісання вершаванага твора: ён, паводле іх, быў укладзены за прыгон, яшчэ да скасавання паншчыны. Але калі сама? Паспрабуем пашукаць адказ на гэтае пытанне ў тэксце. Паўлюкова казань пачынаецца радкамі: “Дзякуй Богу, мы прыждалі, // Што піць водку перасталі, // Пры-

¹ М. Л а р ч а н к а, *На шляхах да рэалізма*, Мінск 1958, с. 160.

² *Ibidem*.

³ *Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры: У 2 тамах*, рэд. В. Барысенка [і інш.], т. 2: *Літаратура XIX – пачатку XX ст.*, Мінск 1969, с. 80.

⁴ *З ГУТАРКІ ПАЎЛЮКІ [у:] Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя*, склад. С. Александровіч, А. Лойка, В. Рагойша, Мінск 1971, с. 35–36, 339. Тое самае [у:] *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя*, 2-е выд., склад. А. Лойка, В. Рагойша, Мінск 1988, с. 434–435, 482.

⁵ *ГУТАРКА ПАЎЛЮКА [у:] Залатая калекцыя беларускай літаратуры ў 50 тамах*, т. 5: *Літаратура другой паловы XIX ст. у 2 ч.*, ч. 2, Мінск 2013, с. 31–37, 787.

⁶ *The Vocabulary of the Byelorussian Literary Language in the Nineteenth Century*, by McMillin Arnold B., London: The Anglo-Byelorussian Society, 1973, 336 p.

⁷ *Канкарданс беларускай мовы XIX стагоддзя*: [Электронны рэсурс], аўт.-уклад. Н. Сянкевіч, Мінск, 2015.

сягнулі, заракліся, // Навек з гарай рассталіся”¹. Мясціна, у якой ёсць наменка на больш-менш пэўны час паўстання гутаркі ў звязку з рэальнымі гістарычнымі падзеямі. Я маю наўвеце антыалкагольны рух канца 50-х гадоў XIX стагоддзя. Перакінуўшыся на Беларусь з Галіцыі, ён найбольш пашырыўся ў Віленскай, Гарадзенскай і Мінскай губернях. Пра-тэстуючы супраць адкупнае сістэмы ў умовах існавання дзяржаўнай манополіі на выраб і продаж алкаголю, сяляне масава ўступалі ў брацтвы цвярозасці, прысягаліся не набываць і не спажываць спіртавых напояў, заракаліся піць гарэлку, змацоўваючы гэта лістоўна. У 1859 годзе “антыалкагольныя бунты” былі ў самым розруху². Дык жа прыкладна 1859-м годам можна датаваць напісанне нашага “абстынентнага” тэксту. Зрэшты, за меркаваную дату можна ўважаць і 1860 год³. Якраз тады паўстаў яшчэ адзін твор, беспасярэдне звязаны з успамінальнымі мною падзеямі: сатырычная паэма *Два д’яўлы*, за найверагоднейшага аўтара якой уважаюць Канстанціна Вераніцына. *Гутарку Паўлюка і вяселье Баўтрука*, маючы цяпер у сваім рыштунку другую частку, я б назваў дыдактычна-гумарыстычным вершаваным апавяданнем. Парадаксальнасць твору надае тое, што ў *Вясельі Баўтрука* ў камічных фарбах малюецца фактычна “бунт супраць бунту”.

Узглядам рэгіёну, дзе паўстала гутарка сказаць нешта канкрэтнае пакуль што цяжка. Абегла прыраўнаўшы розныя яе спісы, паспрабаваўшы выняць з іх нейкі “выточны тэкст”, папярэдне даўніму: гэта, відаць, Міншчына. Мова *Гутаркі Паўлюка і вяселья Баўтрука* (прынамсі першае часткі) у сім-тым блізкая да мовы *Гутаркі Данілы з Сцяпанам*⁴, – іншага твора беларускай ананімнай літаратуры прыкладна з таго самага часу, пашыранага, паводле сведчання яго першапублікатара Паўла Шэйна, “асабліва ў Мінскай губерніі”⁵. Агулам жа вывучэнне мовы вершаванае аповесці становіць асобную праблему⁶.

Урэшце, апошняе і найгалгалаўнейшае пытанне: хто аўтар?

Яшчэ недзе ў пачатку 1910-х гадоў яно цікавіла Язэпа Лёсіка, які пісаў у адным з сваіх лістоў да этнамузыкалага Антона Грыневіча: “<...> чый гэта твор *Гутарка Паўлюка*, і ці ёсць ён у продажы? Двойчы

¹ З папярэдніх спробаў рэканструкцыі тэксту гутаркі.

² Падрабязней пра гэта гл., прыкл.: М. Хаўстовіч, *Барацьба сялянства супраць вінных водкупаў непярэдадні рэформы 1861 г.*, „Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук” 1984, № 3, с. 67–74.

³ Тым больш, што ў тэксце масавае адмаўленне ад алкаголю ўжо называецца як факт.

⁴ Падрабязней пра яе гл.: М. Хаўстовіч, *Гутарка Данілы са Сцяпанам у кантэксце беларускае ананімнае літаратуры XIX стагоддзя*, „Acta Albaruthenica” 2014, т. 14, с. 15–37; Ёнсамы, *Гутарка Данілы са Сцяпанам* [у:] М. Хаўстовіч, *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў*, т. 2: *Творы невядомых аўтараў*, Warszawa 2016, с. 197–215.

⁵ Цыт. па: М. Хаўстовіч, *Гутарка Данілы са Сцяпанам...*, с. 18.

⁶ Папярэдне звярну ўвагу на агульныя для дзвюх гутарак дзеясловы гаварэння *бздурыць/бздырыць, талкаваць* і інш.

я пытаўся ў “Нашае Нівы”, але адвету не дачэкаўся”¹. Мы не ведаем, што адказаў Я. Лёсіку А. Грыневіч. А дзядзька Антон сёе-тое ведаў, кантактуючы, прыкладам, з Р. Зямкевічам, які шчодро дзяліўся з сябрам сама рознымі матэрыяламі, інфармацыяй. Памагаў Р. Зямкевіч найразнастнейшымі каштоўнымі звесткамі і аўтару *Беларусаў*: Я. Карскі, у прыватнасці, спасылаецца на яго, пішучы пра вершаваны твор *Рэказ Баўтручка*. Пра гэты тэкст у Я. Карскага ідзеца адразу пасля разгляду *Гутаркі Паўлюка...*: “Не имеет ли отношения к этому стихотворению [*Гутарка Паўлюка*] и *Raskaz Baŭtručka*, попадающийся в заповедных тетрадках, писанный отчасти стихами, отчасти рифмованной прозой. Здесь ведется рассказ о том, что взбредет на ум, больше про разные домашние и общественные приключения в жизни крестьянина. Начинается оно:

Wot ciapieraśni narod, atkul jon taki rozum biareć.
Daunej, jak heta pomnić pačali,
To bliny u žur mačali,
A prysmakaŭ takich i ni znali...

Сосед, пришедший к Баўтруку, так характеризуется:

...jon lubić pleść.
Ale ja znaju jaho dobra heta,
Što jon placie ni zimu, ni leta...

И здесь сильно подчеркивается вред пьянства”².

У вынасцы да ўспамінку пра “патаёмныя сшыткі” стаіць Зямкевічава ўвага: “В наших руках была такая тетрадка, принадлежащая Б. Тарашкевичу. Говорят, не Замбрыцкаго ли помещика это стихотворение? Жил он в окрестностях Радосковичей. Р. Земкевич”³.

Надзвычай цікавае сведчанне, у купе з асцярожным домневам Я. Карскага. А што мы ведаем пра Замбжыцкага? Няшмат, калі гаварыць цэлую праўду. Станіслаў Валенты Замбжыцкі (1823–1907), заступнік шляхецкага роду, гаспадар сlynнай Вязынкі за часы арандавання яе

¹ LMAVB RS, F. 21–266, k. 1–1v. Антон Лёсік успамінаў, што ягоны брат знаў вершаванае апавяданне з маладых гадоў: “Калі Я. Лёсік вярнуўся да мяне з семінарыі ў Ноўгарад-Северск, дык прывёз з сабою колькі сшыткаў тагачасных беларускіх твораў, якія хадзілі ў спісах па руках, як, прыкладам, *Тарас на Парнасе*, *Гапон*, *Гутарка Паўлюка* [вылучэнне маё. – В. М.] і шмат паасобных вершаў. Ён любіў іх часта дэкламаваць мне і сябрам па школе, а са мною звычайна гаварыў па-беларуску” (Ант. Лёсік, *З жыцця Язэпа Лёсіка* [у:] *На суд гісторыі: Успаміны, дыялогі*, Мінск 1994, с. 120).

² Е. Карскі і ін., *Белорусы...*, с. 334.

³ *Ibidem*. Янка Саламевіч, з спасылкаю на інфармацыю Г. Каханоўскага, аўтарам *Рэказа Баўтручка* называў Антона Рафаілавіча Баброўку (1895–1972), карэспандэнта “Нашай Нівы” і “Беларусі”, укладанніка яшчэ аднае гутаркі з пазнейшага часу – *Ваенная праўда* (~1918). Імя, імя па бацьку, прозвішча, гады жыцця – усё, што мы знаем пра гэтага кандыдата на аўтарства *Рэказа*; здабыць жа пэўнейшыя звесткі пра яго няма мажлівасці: і Саламевічаў архіў, і архіў Г. Каханоўскага пакуль што не даступныя для даследнікаў.

ў 1880–1883 гг. Купалавым бацькам, краязнаўца, фалькларыст, археолаг, спрабаваў свае сілы ў літаратуры... Апошнне для нас бадай што найцікавейшае. На жаль, у Беларусі мала хто займаўся яго біяграфіяй, рукапіснай спадчынай: С. Замбжыцкі ўспамінаўся пераважна ў звязку з асобай Песняра¹. Постаццю “старога храмука” (як сам сябе называў Станіслаў Валенты, будучы інвалідам), ягонаю літаратурнай творчасцю цікавіўся Г. Каханоўскі: яму ўдалося знайсці і атрыбутаваць з дапамогаю першае жонкі Б. Тарашкевіча Веры Ніжанкоўскай вершаваную *Гутарку Сталюка*, датаваную 1873 годам. Г. Каханоўскі напісаў колькі невялікіх артыкулаў пра С. Замбжыцкага і ягоны твор², але тэкст гэтага твора, здаецца, так і не быў апублікаваны. Гутарку спамянуў праўнук “Сталюка” Ян Замбжыцкі ў сваёй кнізе *Szmat czasu: Wspomnienia*³. Урэшце, ёсць інфармацыя: праўнучка Станіслава Валентага, прафесарка Марыя Нагенць-Свяневічова, захоўвае архіў свайго прадзеда. Выказваю спадзеў, што некалі мы зможам пазнаёміцца з матэрыяламі таго архіву. І хто згадае, якія неспадзяванкі могуць знайсціся ў ім...

* * *

Пакуль што я маю адно тры позныя, не вельмі спраўныя спісы-рэдакцыі і ўрыўкі *Расказа Баўтручка* з Смаргоншчыны, Ашмяншчыны, Астравеччыны, Вілейшчыны і Маладэчаншчыны. А *Гутарку Сталюка* знаю толькі з урыўкаў, цытаваных Г. Каханоўскім. Замала, ведама, для паўнавартага прымеркавання мовы гэтых двух твораў да мовы разгляданага мною ў артыкуле вершаванага апавядання. Але версію наконт С. Замбжыцкага як яго аўтара варта спраўдзіць. (Не выпускаючы разам з-пад вока і асобу Антона Баброўкі.) Друкаванне ж ў **Дадатку** ўсіх ведамых сёння варыянтаў *Гутаркі Паўлюка і вяселья Баўтрука* спрыяціме вывучэнню тэксту, укладанню зборнае рэдакцыі, рэканструяванню твора. Заразом бібліяграфічныя, архіўныя і іншыя шуканні, спадзяюся, памогуць здабыць пэўнейшы факталагічны матэрыял што да асобы даўніманага (даўніманых) аўтара (аўтараў), яго (іх) літаратурнае творчасці.

¹ Гл., прыкл.: *Пуцявінамі Янкі Купалы: Дакументы і матэрыялы*, уклад. Г. Кісялёва, Мінск 1981, с. 43, 46; М. Дзяшкевіч, *Ад вытокаў радаводных...* [у:] М. Дзяшкевіч, *Ад вытокаў радаводных...: Літаратурна-крытычныя артыкулы, нарысы, успаміны пра аўтара*, склад. Я. Лецька, Мінск 1991, с. 25–29.

² Г. Каханоўскі, *Аўтар знайшоўся!*, „Літаратура і мастацтва” 1979, № 5 (2 лют.), с. 14; Ёнсамы, *Каля замшлага валуна* [у:] Г. Каханоўскі, *Адчыніся, таямніца часу: Гісторыка-літаратурныя нарысы*, Мінск 1984, с. 99–102; Ёнсамы, *Замбжыцкі Станіслаў Валянцінавіч* [у:] Янка Купала: *Энцыклапедычны даведнік*, Мінск 1986, с. 239.

³ J. Zambrycki, *Szmat czasu: Wspomnienia*, wyd. 2 popr., Warszawa 2010, 286 s. Аўтар гэтых радкоў навізаў з сп-ром Я. Замбжыцкім ліставанне.

Дадатак

Гутарка Паўлюка і вясельле Баўтрука

Першы спіс-рэдакцыя

Захаваўся ў рукапіснай кніжцы шляхціча Я. Нясцюшкі-Буйніцкага, уладанніка маёнтку Караміды ў Віцебскім павеце, унука літаратара Казімера Буйніцкага (1788–1878), а бацькі Юзафа і Станіслава Буйніцкіх. Апошні ведамы як рэвалюцыянер-народнік: у 1880-я гг., будучы слухачом Санкт-Пецярбурскага тэхналагічнага інстытуту, ён ухадзіў у беларускую групу Народнае Волі.

Рукапісную кніжку запаўнялі ў перыяд з 1877-га па 1884-ты год. Гутарка змешчаная паміж “сатырычным памфлетам” *Tam Dwornami Wojtu Krywanosu Michajle katory krutnioj ubiusia u Panskuju łasku Mużyskaja Rada jak pada żuć* і “лірычным вершыкам” *Мы сь|нею шли, она молчала...*

Друкуецца з захаваннем усіх арфаграфічных і пунктуацыйных асаблівасцяў арыгіналу паводле рукапісу: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F. 21–52, k. 5–6.

Hutarka¹

	Raz u wieczor kaladami
	Zyszlisia my z susiadami
	Waszli usie da Kandrata
	Tam prastorna ciopła chata
5	Usie ławy pozajmali
	Hdzie ² jak chto moh pasiadali
	Da nu ż bzduryć chto szto znaje
	Każdyj słowo przykida
	Adzin sioje – druhij toje
10	Toj ad reczy, toj swiatoje
	Aż nareszcie Pauluk 'stauszy ³
	Razam mowić tak paczauszy.
	Dziakuj Bohu my przyzdali
	Szto pić wodka pierestali
15	Prysiahnuli, zaklalisia
	Na wiek z wodka razstalisia.
	Daj nam Boża ⁴ wiek dażyci
	Pa harełce nia tużyci
	Nichaj jana na kwas skiśnić

¹ У архіўным дакуманце тытул мае падкрэсленне: *Hutarka*.

² Папраўлена з *Gdzie*.

³ Папраўлена з *ustauszy*.

⁴ Спачатку было: *Boża*.

- 20 Pa jej nikto z nas nia|pisnić
 Chyba tolka żydy sami
 Zapłaczuć jany¹ slazami
 Bo im heta duża nudna
 Bez pjanicy i żyć trudna.
- 25 Jany lubiać chto|pieć wodku
 Czy to z piercam, czy sałodku
 Choć upiuszysia² spać lażyć
 Ani słowa Żyd nie|skażyć
 Piai, kryczy, wiesialisia
- 30 Czy płacz, czy skacz, czy z kim bijsia
 Żyd wyciarpić, bo za|toje
 Ad pijanicy wozmić u troje
 Pijanomu jon paturaić
 K Wodkie³ wady padliwaić
- 35 I pryliczyć i|prypiszyć⁴
 I pijanicu prykałyczyć
 Daść u pawier, paczekaić
 I szto хочysz pażyczaić –
 Najbolej⁵ usio|b jakomu
- 40 Pry kwaterce, a nie u⁶ domu
 Bo|tam i żonka i dzieci
 Buduć z pada łba⁷ hladzieci.
 I dość⁸ budzie nam użo pić
 Hodzia|że pjanych nas duryć.
- 45 Dziakuj Bohu maim chleba
 Czaho boleј nam patreba.
 Daj Boh tolka nam achotu
 Być cwiarozym, mieć rabotu
 Robić szczyra, chwalić Boha
- 50 Nie paić wodkaj nikoha
 Budzie nas i|Boh lubici
 Budzim mieć szto jeść i pici
 Choć Zydoczak hlanić krywa
 My padjeuszy wypjem piwa.

¹ Слова *jany* надпісана над радком намест закрэсленага *horkimi*.

² Пасля слова *upiuszysia* стаяў злучнік *i*. Закрэслены.

³ Папраўлена з пачатнага *U w[odku]*.

⁴ Слова *pryliczyć i prypiszyć* надпісаныя над радком намест закрэсленых *prypiszyć i pryliczyć*.

⁵ Папраўлена з пачатнага *A pi[panicy]*.

⁶ Папраўлена з *w*.

⁷ Слова *z pada łba* падпісаныя пад радком намест закрэсленых *na Żyda krywa* (у радку) і *heta nie* (над радком).

⁸ Слова *dość* надпісана над радком.

- 55 A|i wada nie|zaszkodzić
Kali strawa nam dachodzić.
Czasam miodu wypić można
Tolka duża astarożna
Bo upjeszsia i ad miodu
60 Pjuczy jaho tak jak wodu
A|pijanomu hreszna być
Lapiej że¹ i miodu nia|pić
Bo|haławu abmaroczyć
Hraszej² mnoha wywałoczyć.
65 Żonka budzić krapczej³ lubić
Jak stanim⁴ chaty nia|hubić
Dzieci pajmuć⁵ dobru⁶ jeżu –
Czeladź⁷ ciopłuju adzieżu
Wiasna hoładam nia|puhnić⁸
70 Kali budzim⁹ hroszy mieć¹⁰.

Другі спіс-рэдакцыя

Першае з’яўленне вершаванага твора ў друку. Публікатар гутаркі П. Дземідовіч, гэтаксама як яго “настаўнік” Мітрафан Доўнар-Запольскі, пільна цікавіўся “беларускімі віршамі”. Гэта відаць і з ніжэй паданага артыкула-прадмовы, і з аднаго з ягоных лістоў у Кіеў за 1895 год: “Среди белорусов теперь намечается некоторое оживление, многие просят для списывания белорусских виршей. Со списками некоторых вещей мне приходилось по несколько раз встречаться, также очень многие лица знают некоторые белорусские вирши наизусть. И вот невольно задаешься вопросом, какова будущность предстоит бел[лорусскому] языку, и какое влияние может оказать на развитие народа при своем усовершенствовании”¹¹.

Тэкст артыкула-прадмовы і тэкст гутаркі, з захаваннем арфаграфічных і пунктуацыйных асаблівасцяў арыгіналу, друкуецца паводле першапублікацыі: Бѣлоруссь, Бѣлорусскія “вирши” и ГУТАРКА ПАУЛЮКА,

¹Часціца *że* надпісаная над радком.

²Папраўлена з пачатнага *h[raszej]*.

³Спачатку было: *lepiaj*. Закрэслена. Слова *krapczej* надпісана над радком.

⁴Папраўлена з *stanisz*.

⁵Спачатку было: *pamajuć*. Закрэслена. Слова *pajmuć* надпісана над радком.

⁶Папраўлена з *dobruju*.

⁷Папраўлена з пачатнага *c[zeladź]*.

⁸Мажліва, запісваннік прапусціў у слове літару. І мае быць: *puhnieć*.

⁹Папраўлена з *budzisz*.

¹⁰Папраўлена з *imeć*.

¹¹Цыт. паводле: В. Лебедзева, Гродзенскі карэспандэнт М. В. Доўнар-Запольскага: Павел Дземідовіч [у:] Гродна і гродзенцы: дзевяць стагоддзяў гісторыі (да 880-годдзя горада), Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Гродна 10–11 красавіка 2008 г., Гродна 2008, с. 414–415.

“Виленскій Вѣстникъ” 1898, № 183 (8-го августа), с. 2–3. Выкарыстана таксама асобнае выданне: Бѣлоруссѣ, *Бѣлорусскія “вирши”* и *ГУТАРКА ПАУЛЮКА*, Вільна 1898, 15 с.

Бѣлорусскія “вирши” и *ГУТАРКА ПАУЛЮКА*

Среди бѣлорусскаго народа, на ряду съ пѣснями, шутками, пословицами и поговорками ходитъ много произведеній самага разнаобразнаго содержанія, носящихъ явный оттѣнокъ книжности. Народъ относится къ нимъ съ любовью, и человекъ, знающій подобное произведение, пользуется нѣкоторымъ уваженіемъ и популярностью.

Соберется кучка народу на завалинкѣ или въ избѣ какого-либо домохозяина, пойдутъ различныя розказни, и тутъ среди нихъ, въ большинствѣ случаевъ послѣ усиленной просьбы, не безъ нѣкотораго куражу, знающій “виршу” произноситъ ее.

Особенной симпатіей народа пользуются *Разговоръ пана зъ мужикомъ*, *Польская поустан’ня*, *Панское изгыще*, *Тарасъ на Парнасъ*, *Гутарка Паулюка*.

Уже на первыхъ порахъ собиратели бѣлорусскаго народнаго творчества (Носовичъ, Дмитріевъ) обратили вниманіе на эти “вирши” и внесли ихъ въ свои сборники. Нѣкоторыя изъ “виршей”, помимо сборниковъ, попали въ періодическую печать (напримѣръ, *Панское изгыще*); особенно въ этомъ отношеніи повезло *Тарасу на Парнасъ*¹: онъ былъ напечатанъ въ “Смоленскомъ Вѣстн.”, “Минскомъ Листкѣ” (№ 39 – 1889 г.) и “Витебскихъ Губ. Вѣд.” за 1896 г. (№ 2 и 3, 6 и 7) въ двухъ спискахъ (одинъ изъ списковъ вошелъ въ разсказъ г. Радимича – *Милостивый Осипъ*).

Неутомимый и разносторонній изслѣдователь Бѣлоруссіи, М.В. Довнаръ-Запольскій одно время думалъ издать собранныя имъ “вирши” отдѣльной книгой, въ видѣ приложенія къ собраннымъ имъ, во время неоднократныхъ поѣздокъ по Бѣлоруссіи, другимъ матеріаламъ. Къ сожалѣнію, изданіе сборника М.В. Довнаръ-Запольскаго, предпринятое Императорскимъ обществомъ любителей естествознанія, антропологии и этнографіи, приостановилось на самомъ началѣ, вслѣдствіе недостаточности средствъ общества; и мы знакомы съ матеріалами, собранными почтеннымъ этнографомъ, лишь по тѣмъ обобщеніямъ и замѣткамъ, которыя въ разное время появлялись на страницахъ “Этнографическаго Обозрѣнія”, “Живой Старины”, “Вилenskaго Вѣстника” и друг. періодическихъ изданій.

Кто былъ творцомъ той или другой “вирши”, – рѣшить трудно: народъ этимъ вопросомъ не интересовался, и имена авторовъ ему не извѣстны; его привлекала въ “виршѣ” житейская правда, большею частью пересыпанная сатирической солью и очень близкая ему и къ тому-же высказанная его роднымъ языкомъ съ значительной литературной отдѣлкой. Нѣкоторая нарядность формы не только привлекала

вниманіе народа къ “*виршѣ*”, но и способствовала скорѣйшему и болѣе легкому усвоенію ея. Циркуляціи “*виршей*” среди народа помогали грамотники изъ народа, обыкновенно списывающіе подобныя произведенія, а также сельская интеллигенція (священники, учителя), которая всегда не прочь послушать, а подчасъ и прочесть стихотвореніе на бѣлорусскомъ языкѣ, какъ вещь рѣдкостную и любопытную.

Передавая изъ устъ въ уста, сказатели “*виршей*” сплошь да рядомъ путали стихи, дѣлали различныя вставки и сокращенія; послѣднее происходило порой вслѣдствіе нетвердаго усвоенія и забывчивости. Особенно много претерпѣвала конструкція стиха и отдѣльныя слова; можно сказать, что при каждой передачѣ онѣ подвергались радикальной передѣлкѣ. Этимъ можно объяснить богатство вариантовъ каждой “*вирши*”.

Не предрѣшая имени автора въ каждомъ отдѣльномъ случаѣ, можно вообще сказать, что “*вирши*” представляютъ собою слѣдъ въ народѣ попытокъ писать по-бѣлорусски, начавшихся еще въ половинѣ настоящаго столѣтія, когда и польскіе и русскіе ученые и литература заинтересовались бѣлорусскимъ краемъ и выдвинули цѣлую группу лицъ, изъ которыхъ одни дѣятельно занялись всестороннимъ изученіемъ Бѣлоруссіи, долго представлявшей для общества и науки *terra incognita*, а другіе, кромѣ того, попробовали создать нѣчто въ родѣ бѣлорусской “*литературы*”. Нѣкоторые изъ авторовъ, писавшихъ по-бѣлорусски, довольствовались изустной передачей своихъ произведеній, а другіе (Маньковскій, Барщевскій, Дунинъ-Марцинкевичъ) печатали ихъ. Попытки эти продолжаются до настоящаго времени. Въ “*Календарѣ Сѣверо-Западнаго края*”^{II} за 1889 годъ помѣщены два стихотворенія и одинъ разсказъ на бѣлорусскомъ нарѣчій, въ 1891 г. появилась въ Москвѣ передѣлка на бѣлорусское нарѣчіе разсказа В. Гаршина – *Сигналъ*; въ недавнее время вышли изъ печати брошюрки г. Ельскаго *Сынокъ и Скорэй у Томскъ*; въ “*Сѣверозападномъ календарѣ*”, издававшему въ Минскѣ г. Слупскимъ, принято было за обычай изъ года въ годъ помѣщать произведенія на бѣлорусскомъ нарѣчій и т. д.

Всѣ, за рѣдкими исключеніями, подобныя бѣлорусскія произведенія носятъ практическій характеръ, имѣютъ въ виду дать отвѣтъ на какой-либо злободневный вопросъ.

Чтобъ дать нѣкоторое, болѣе реальное представленіе о бѣлорусскіхъ “*виршахъ*” привожу одну изъ нихъ, которая, насколько мнѣ извѣстно, еще ни разу не появлялась въ печати. <...>

В заключеніе сдѣлаю одну маленькую оговорку. Списокъ настоящей “*вирши*” достался мнѣ лѣтъ 8 тому назадъ; запись сдѣлана была въ Романовской волости Слуцкаго уѣзда. Къ сожалѣнію, она была произведена настолько неаккуратно и такъ обилдовала грамматизмами, что сдѣлать по ней какой-либо выводъ относительно говора данной мѣстности не было никакой возможности. Въ силу этого я позволилъ себѣ, для приданія “*виршѣ*” оттѣнковъ бѣлорусскаго нарѣчія, въ нѣко-

торыхъ мѣстахъ исправить явные граммати́змы согласно говору Ново-сверженской волости, какъ доподлинно мнѣ извѣстному^{III}.

Самая “*вирша*” въ первоначальномъ своемъ видѣ носила названіе *Гутарка Паулюка и вяселле Баутрука*. Къ сожалѣнію, вторую часть *Вяселле Баутрука* мнѣ удалось раздобыть только въ небольшихъ отрывкахъ, и я счелъ за лучшее не приводить ихъ, опустивъ вмѣстѣ съ тѣмъ и вторую часть заглавія.

Бѣлоруссѣ

Гутарка Паулюка

5	Разъ у вечаръ Калядами, Сысоушися съ сусѣдами, Усѣ увайшли да Игната, – У яго прасторна, цепла хата, Усѣ лавы яны пазаймали, Дзѣ хто якъ могъ пасядали Да й ну онъ бздырыць ^{IV} , талкаваць, Кажны слова прыкидаць:
10	Адзинъ тоя, той другая, Той да рѣчы скажа, той святоя, Ажъ нарѣсци ^V Паулюкъ, устаушы, Развеу мову ^{VI} , такъ начаушы:
15	„Дзякуй Богу, што прыждали, Што пиць гарѣлку прастали, Заклялися, зараклися ^{VII} , На вѣкъ зъ гарѣлкай расталися. Няхай намъ Богъ только годзиць Да хлѣбъ у поли добра родзиць, Кабъ голаду ня цярпѣли,
20	Дабра и хлѣба у волю мѣли; Бязъ гарѣлки живуць людзи И зъ насъ кажны прабудзя. Няхай яна на квась кисня, Па ей нихто навятъ ня писня,
25	Хиба только жыдэ сами Заплачуць горкими слязами, Бу имъ гэта вельми трудна, Бязъ гарѣлки вельми нудна, Яны любяць хто пѣе водку
30	Ци съ перцамъ ци салодку, – Упиушыся хоць спаць ляжа, А ни слова жыдъ ня скажа. Спѣвай, крычы, вясялися, Ци плачъ, ци съ кимъ бися,

- 35 Жыдъ выцярпиць, бу за тоя
Атъ пъянаго енъ мая^{VIII} утроя.
Енъ пъяницы патурая^{IX},
Гарѣлку вадою падливая,
И прыличыць, и прыпиша,
40 И пъянага прыкалыша,
И на павѣръ пачакая,
И, што хочашъ, пазычая^X.
А пъяницы лѣпшъ быць
Пры кварци, якъ у хаці жыць,
45 Бу тамъ жонка й дзеці
Будуць на яго глядзѣці.
Напиушыся поуна гарѣлки,
Енъ давай биць миски, талеркі^{XI},
Ды усякаго, каго ні стрѣня,
50 Калі ні па мордзі, ту у каркѣ^{XII} грѣня,
Бу гарѣлка нагрѣвая
И пъянаго на штуки поджигая,
А праспаушыся – няздароу,
Самъ сібe караць гатоу –
55 Самъ добра зная,
Што за свой грошъ лиха мая.
Хоць і каецца і шкадуя,
А якъ упѣецца, зноу ня чуя.
Іншы пъяница гаворыць,
60 Што чалавѣка грошы мораць,
Што хто гарѣлки ня пѣе,
Той па сабаччы жыве.
И якъ жа нашаму брату ня пиць,
Якъ чорны волъ нядзѣлю працуя,
65 Што й плечъ сваіхъ ня чуя;
Прыдзя празнікъ – треба сапачыць
Да й душу сваю ажывіць,
Ну і зойдзяшъ къ якому Бэрку
И|выпѣяшъ зъ гора кватэрку^{XIII};
70 А якъ выпіу чарку–дзѣвѣ,
Дакъ і закружыла у галавѣ,
Падъ нагамі зямлі ня чуяшъ,
Дзѣ упау, тамъ заначуяшъ.
Прышоу вялікі празнік – гуляй
75 И на задняя кола ні пазірай^{XIV}:
На тое Богъ празнікъ дау,
Кабъ чалавѣкъ рызыку^{XV} показу.
Грошай німа – хамутъ застау,
Мала – іще колы дабау.

- 80 Нечаго табѣ, Шлёмка, журыцца,
Адъ насъ будзяшъ жывицца:
Станя дзѣцямъ, станя й намъ
И табѣ мѣракъ кольки^{xvi} дамъ;
Дзяржы гарѣлку, – зъ голаду ня памрешъ;
85 Пракормишъ сямъю, и самъ пражывешъ...
А той ня чалавѣкъ, хто ня пѣе
Да й Шлёму зарабиць ня дае,
А усе грошы зьбіраю,
Тольки душу свою пагубляю:
90 Енъ за грошы рукамі,
А чортъ цапъ яго зъ грошамі
Ухопиць, – и ня пакиня,
И на вѣкъ душа у пеклі згиня.
А я, чымъ душу губиць,
95 Лѣпай буду гарѣлку пиць.
Няхай енъ, што хоча, кажа,
Яму ніхто языка ня завяжа^{xvii}.
Але усякі зъ насъ знаю,
Што ні за грошы чалавѣкъ пагібая,
100 А большъ чаразъ п'янство,
Зладзѣйство, ашуканство.
Няхай жа згиня п'янства
И на вѣкі ашуканства!
А хто хоча зъ Богамъ жыць,
105 Няхай пакиня гарѣлку пиць,
Часомъ меду выпіць можна,
Толькі вельмі асцярожна,
Бу піушы, якъ воду,
Уп'еся і адъ меду;
110 А къ п'янаму страшна быць,
Ту лѣпай^{xviii} і меду ня пиць,
Бу голау толькі абмарачая^{xix}
И грошау многа вывалакаю.
Жонка мужыка лѣпай любіць,
115 Калі хаты енъ ня губіць.
У яго есць чымъ дзѣці пакарміць,
Есць чымъ іхъ прыспасабіць;
Адъ яго добрыхъ загадъ
И у хаці будзя ладъ:
120 Енъ усе прыладзіць
И якъ рабіць усякаму дарадзіць;
Пагаворышъ зъ імъ як треба,
Знайдышъ у хаці кусокъ хлѣба.
А къ п'янаму зайдзі у хату,

- 125 Усяка ступень мая страту^{xx}.
Хата падперта, крывая,
У дожчъ якъ рѣшата, працекая,
Плачуць голыя, бязъ хлѣба, дзѣці,
Ажъ цяжка на ихъ глядзѣці.
- 130 Бацька, што ні стрѣня, валаче
Къ чорту Шлему да і пѣе.
А ні ладу тамъ, ні парадку:
Сынъ бѣе сваю матку,
Гониць сь хаты бацьку й дзѣці,
- 135 Бу нѣкуды ихъ падзѣці.
Аднаковажъ такіе гуки
Ня прычыняюць пану скукі:
Панъ карчмы новыя стаўляя,
Зъ бравароу^{xxi} гарѣлку дастаўляя, –
- 140 І хоць адны піць бароняць,
Другія гарѣлку гоняць.
Хоць і панъ цвярозыхъ^{xxii} любіць,
А усе жъ гарѣлкаю людзей губіць.
Кабъ жыве у карчмахъ ня жылі,
- 145 Да зъ бравароу гарѣлки ня везлі,
Усе бъ іначай стала,
Усе бъ лиха перастала, –
Свѣтъ стау бы небамъ шырымъ^{xxiii}.
Але мы гэта толькі бздырымъ,
- 150 А такъ будзя, якъ свѣтъ хоча:
Той плача, той рагоча,
Тому давай пива,
Тому горѣлки жыва”.
Посля жъ Паўлюкъ сказау:
- 155 „Вотъ я вамъ разказау,
Як па праудзі жиць треба,
Хто хоча вайці у неба”.
Кончыу Паўлюк. Усякі устау,
Яму добра падзякавау,
- 160 Што цѣлы вечаръ забаўляу
І усе прауду імъ сказау.
Усѣ казалі: „прауду ень кажа,
Што горѣлка усе дабро замажа,
Але усякі зъ насъ знаю,
- 165 Хто чаго вартъ, тоя мая”.
Кругомъ у хаці стала циха,
Саўка, Талімонъ, на васъ лиха,
Да й ты, Зміцяръ,
Ты, кажуць, вельмі хицяръ!

- 170 Ци пакинямъ горѣлку пиць?
 – Слухай, што Паулюкъ брэша,
 Нехай языкъ сабѣ чеша –
 Атазвауся Спиридонъ на лауцы:
 Вотъ мы пойдземъ заутра къ Сауцы:
- 175 Яго дочка Рыпина^{xxiv}
 Идзе за Баутруковскаго^{xxv} сына –
 Папытаямся, ци будуць гарѣлку пиць?
 – Уже нима агню – мусиць^{xxvi} спиць,
 Сягонни ня йдемъ, ище успѣямъ!
- 180 Крычаць Талимонъ зъ Майсеямъ.
 Якъ уходзицца жъ Игнатъ,
 Самога Люцыпера^{xxvii} братъ:
 – Да дзѣ вы бачили тоя дзива,
 Кабъ на веселли пили пива,
- 185 И гэта веселля тамъ будзя,
 Кали гарѣлки ня будзя.
 Ты думаяшъ музыки будуць граць,
 Безъ гарѣлки яны ня умѣюць пярэбываць;
 А якъ будуць зъ сэрцамъ,
- 190 Да выпѣюць па семъ съ перцамъ,
 А па семъ бязъ перцу,
 Тагды павясялея на сэрцу...
 Заутра сходзимъ къ Сауцы у хату,
 Да скажамъ усѣ мы свату,
- 195 Кабъ енѣ Паулюка ня слухау,
 Кабъ на веселли пива нихто ня нюхау,
 А усе бѣ гарѣлку пили
 Да циха съ сабою жыли,
 А цяперъ пара спаць.
- 200 – Да й то прауду сказаць,
 Атазвауся на лауцы Талимонъ:
 – И мнѣ на умѣ сонъ.
 – Ну такъ хадземъ спаць
 Да будземъ спачываць!
- 205 – Годзи уже гавариць, –
 Нашъ Змицяръ бубницъ.
 – Пращай, братъ Игнатъ,
 Мы уже пойдземъ да хатъ.
 – Пращай, брацяйка! – Пращайцѣ,
- 210 Да што гаварыли – ня забывайця!

Увагі П. Дземідовіча: ⁱ Произведение это, по свидетельству М. Довнаръ-Запольскаго, принадлежит перу известного белорусского поэта Дунина-Марцинкевича (см. его ст. *В. Дунинъ-Марцинкевичъ и его поэма Тарасъ на Парнасъ*). ⁱⁱ Издавался въ Кіевѣ подъ редакцію Довнаръ-Запольскаго. ⁱⁱⁱ Говоръ этотъ охарактеризованъ

по моимъ записямъ и Ярмаковича, М. В. Довнаръ-Запольскимъ; см. его ст. *Говоръ Новосверженской вол.* (“Живая Старина” за 1893 г., вып. 1). ^{IV} Бздырыць – глаг. – говорить безъ определенной цѣли. ^V Рѣшта, рѣштка – остатокъ, конецъ; нарѣсци – наконецъ. ^{VI} Мова – молва, говоръ; сравн. польск. *mówić*; въ томъ же смыслѣ употребляется и сл. “Гуторка” отъ гуторыць. ^{VII} Прош. вр. отъ зарачыся – дать обѣтъ; сущ. отсюда – “зарокъ”. ^{VIII} Настъ. вр. отъ “мѣць” – имѣть. ^{IX} “Патураць” – дѣлать послабленіи, позволять – а “ѣнъ яму ище патурая”; ни тураць – не слушать, напр. ѣнъ яго а ни турая. ^X Одолжаецъ; сравн. посл. “пазычай – злы обычай”. ^{XI} Талерка – тарелка; сравн. польск. *talierz*. ^{XII} Шея. ^{XIII} Мѣра жидкости, 1/5 кварты, 1/10 штофа. ^{XIV} Фигуральное выражение, не оглядывайся назадъ. ^{XV} Рызыку – удалъ; рызыкантъ – удалецъ, гуляка, человѣкъ, любящій быть на виду, съ рискомъ. ^{XVI} Мѣрка – мѣра зернового хлѣба, ок. 8 гарнц. ^{XVII} Фигуральное выражение – никто не удержитъ его отъ говора. ^{XVIII} Лучшее. ^{XIX} Глаголь (отъ мракъ – морокъ) н. вр. – затемняетъ. ^{XX} Утрату, потерю. ^{XXI} Броварами въ Бѣлоруссіи зовутъ винокуренные и пивоваренные заводы. ^{XXII} Трезвыхъ. ^{XXIII} Ширы – широкий. ^{XXIV} Агриппина, женское имя. ^{XXV} Прилаг. отъ Баутрукъ – Варѣоломей. ^{XXVI} Должно быть. ^{XXVII} Люцыперъ – Люциферъ – Старшій чортъ.

Трэці спіс-рэдакцыя

Зроблены Г. Леўчыкам у самым пачатку 1910-х гг. “Вершаваную аповесць” меркавалі надрукаваць у альманаху “Маладая Беларусь”, а таксама выпусціць асобнаю кніжкай накладам 1000 экзэмпляраў (пра гэта сведчыць далучаны да *Гутаркі Паўлюка і вясельля Баўтрука* тэкст рэдакцыйнае прадмовы з адпаведнай рэзалюцыяй).

Спіс каштоўны тым, што ўтрымвае другую частку твора (хай сабе і няпоўную). Захаваўся ў выглядзе машынапісу з Леўчыкавымі рукапіснымі паправамі і ўстаўкамі.

Друкуецца з захаваннем арфаграфічных і пунктуацыйных асаблівасцяў арыгіналу паводле памянёнага дакуманту: БДАМЛіМ, ф. 394, воп. 1, спр. 32, арк. 1–7.

I. Гутарка Паўлюка¹

Раз у вечар Калядамі
 Ўсе² суседзі грамадамі
 Сабраліся у Ігната,
 Бо ў³ яго прасторна хата.
 Ўсе⁴ чыста лавы пазаймалі
 І дзе хто мог – так пасядалі,
 Да-й ну|же баяць, талкаваці,
 Кожны слово прыкідаці:

¹ У машынапісе тытул надрукаваны загалоўнымі літарамі, радзьвою: Г У Т А Р К А
 П А Ў Л Ю К А. Нумар I надпісаны над тытулам алоўкам, знак кароткасці ў пачатным Паўлюка – атрамантам.

² Папраўлена з *Усе*.

³ Папраўлена з *у*.

⁴ Папраўлена з *Усе*.

- 10 Адзін ка¹жэ¹ тое, той другое,
Той да рэчы, той пустое, –
Аж Паўлюк² нарэшці³ ўстаўшы⁴
Грымнуў⁵ мову, – так пачаўшы⁶:
„Дзякуй Богу, што прыждалі,
Што піць водку перэсталі⁷,
15 Закляліся, заракліся⁸,
На век з гарай разсталіся,
Хай нам Божэ⁹ толькі годзіць,
Да хлеб ў¹⁰ полі добра¹¹ родзіць,
Каб голаду не¹² цярпелі,
20 Ў¹³ волю хлеба, дабра¹⁴ мелі!
І бяз¹⁵ водкі можна жыці,
І бяз¹⁶ гары перабыці,
Хай яна на квас пракісьне –
І ніхто па ёй¹⁷ ня пісьне.
25 Хіба толькі жыд¹⁸ самі
Заравуць тагды слезамі,
Бо ім гэта вельмі трудна,
Без гарэлкі вельмі нудна. –
Яны любяць хто пье водку,
30 Чысту, з перцам, ці салодку, –
Хто упіўшысь¹⁹ хоць спаць ляжэ,
Ані слова жыд ня скажэ.
Ці сьпевай, ці весяліся,
Ці крычы ты, ці с²⁰ кім біся –

¹ Рукапісная ўстаўка атрамантам.

² Папраўлена з *Паўлюк*.

³ Папраўлена з *нарэшці*.

⁴ Папраўлена з *устаўшы*.

⁵ Папраўлена з *Грымнуу*.

⁶ Папраўлена з *пачаўшы*.

⁷ Папраўлена з *перасталі*.

⁸ Папраўлена з *зарэкліся*.

⁹ Папраўлена з *Божэ*.

¹⁰ Папраўлена з *у*.

¹¹ Націск пастаўлены атрамантам.

¹² Папраўлена з *ня*.

¹³ Папраўлена з *У*.

¹⁴ Націск пастаўлены атрамантам.

¹⁵ Папраўлена з *без*.

¹⁶ Папраўлена з *без*.

¹⁷ Папраўлена з *ей*.

¹⁸ Націск пастаўлены атрамантам.

¹⁹ Папраўлена з *упіўшысь*.

²⁰ Папраўлена з *пачатнага з*.

- 35 Жыд ўсё¹ сьцерпіць, бо за тое
 Ён² ад п'яных мае ўтрое³;
 Ён яшчэ ім патурае,
 Воду⁴ ў⁵ водку падлівае,
 І прылічыць, і прыпіша⁶,
 40 І п'янаго⁷ прыкалышэ,
 Напавер дасьць, пачэкае⁸,
 І – што хочэш – пажычае.

 Так – найлепш вась быць п'яно́му⁹ –
 Пры кватэ́рцы як у дому.
 45 Іншы п'яніца¹⁰ гаворыць¹¹,
 Што чалавека грошы мораць,
 І хто з гары ня уп'ецца,
 Як сьвіньні таму жывецца.
 Як же|ж нам, браткі, ня піці,
 50 Калі ўсім¹² тут цяжка жыці:
 Як той вол гарэш, працуеш,
 Што ні рук, ні ног ня чуеш!?
 Прыдзе сьвято – трэ спачыці,
 Ды-й душ¹³ чым ажывіці, –
 55 Ну – ідзеш к'якому Бэрку
 Выпіць з гора поўкватэрку¹⁴...
 А як выпіў¹⁵ чарку ўрэшці¹⁶ –
 Ды-й закружыла ў¹⁷ галавежцы,
 Пад нагой зямлі ня чуеш,
 60 Дзе упаў¹⁸ – там заначуеш.

¹ Папраўлена з *усе*.

² Папраўлена з *Ен*.

³ Папраўлена з *утрое*.

⁴ Цыркумфлекс пастаўлены атрамантам.

⁵ Папраўлена з *у*.

⁶ Папраўлена з *прыпіша*.

⁷ Націск пастаўлены атрамантам.

⁸ Папраўлена з *пачакае*.

⁹ Націск пастаўлены атрамантам.

¹⁰ Папраўлена з *п'яніцы*.

¹¹ Папраўлена з *гавораць*.

¹² Папраўлена з *усім*.

¹³ Націск пастаўлены атрамантам.

¹⁴ Папраўлена з *поукватэрку*.

¹⁵ Папраўлена з *выпіў*.

¹⁶ Папраўлена з *урэшці*.

¹⁷ Папраўлена з *у*.

¹⁸ Папраўлена з *упау*.

- І зноў¹ сьвята² – зноў³ гуляеш,
 Ў⁴ задн⁵е кола ня ўзіраеш⁶,
 Бо на тое сьвята маеш,
 Што ўсё⁷ чыста прапіваеш!
 65 Грошы німаш⁸ – хамут заставіш,
 Мала йце – калёс⁹ дабавіш...
 Німа чаго жыду журыцца,
 І будзе з нас цягнуць, живіцца.
 А хто больш ня хочэ піці,
 70 І ня дасьць жыду¹⁰ зарабіці,
 А ўсё¹¹ грошы шмат збірае,
 Той вось душу пагубляе:
 Ён¹² за грошы “хап” рукамі,
 А чорт “цап” яго з грашамі
 75 Ўхопіць¹³ і – ўжо¹⁴ не пакіне,
 І на век у пеклі згіне!”

 Хай сабе, хто хочэ, кажэ –
 Языка ніхто не¹⁵ звяжэ.
 Але з нас усякі знае,
 80 Што не ад грошы пагібае:
 А вось толькі, бач, ат¹⁶ п’янства,
 Ад зладзейства, ашуканства.
 А я, чем душу губіці,
 Лепш гарэлку кіну піці!
 85 Прападзі на векі п’янство,
 Згінь на векі ашуканство!
 І хто хочэ з Богам жыці,
 Хай пакіне гару піці!

¹ Папраўлена з *зноу*.

² Папраўлена з *сьвято*.

³ Папраўлена з *зноу*.

⁴ Папраўлена з *У*.

⁵ Папраўлена з *задне*.

⁶ Папраўлена з *узіраеш*.

⁷ Папраўлена з *усе*.

⁸ Націск пастаўлены атрамантам.

⁹ Папраўлена з *калес*.

¹⁰ Націск пастаўлены атрамантам.

¹¹ Папраўлена з *усе*.

¹² Папраўлена з *Ен*.

¹³ Папраўлена з *Ухопіць*.

¹⁴ Папраўлена з *ужо*.

¹⁵ Папраўлена з *ня*.

¹⁶ Папраўлена з *ад*.

- 90 Часам мёду¹ выпіць можна,
Толькі вельмі асьцярожна,
Бо упьешся і ад мёду²,
Піўшы³, можэ, так як воду.
- 95 Трэ і мёду⁴ лепш ня піці,
Бо п'яному шкодна быці,
Як гарэлка абмарочыць,
Грошы многа вывалочыць⁵.
- 100 Ў⁶ хаце – крыва жонка, дзеці
Будуць на яго глядзеці,
А бо водка так сустроіць,
Што п'яному⁷ кўрту⁸ скроіць.
- 105 Так і корціць, каб упіцца,
Пры спатканьні – зараз біцца,
Каго толькі ня сустрэне⁹,
Ці¹⁰ у морду, ці ў¹¹ карк грэне.
- 110 Як нап'ецца шмат гарэлкі –
Дай біць міскі і талеркі,
Бо гарэлка нагрэвае,
І п'яного падмаўляе¹².
- 115 Як прасьпіцца – нездаровы,
Сам сябе караць гатовы,
І сам тое добра знае,
Што за грош свой ліхо мае.
- А хоць каецца, шкадуе, –
Як уп'ецца – зноў¹³ ня чуе;
Трудна-ж гэтак бач зрабіці: –
Быць цьвярозым і гару піці.
-
Жонка мужа лёпей¹⁴ любіць,
Калі хаты ён¹⁵ ня губіць,

¹ Папраўлена з *меду*.² Папраўлена з *меду*.³ Папраўлена з *Піушы*.⁴ Папраўлена з *меду*.⁵ Націск пастаўлены атрамантам.⁶ Папраўлена з *У*.⁷ Знак націску пастаўлены атрамантам.⁸ Знак націску пастаўлены атрамантам.⁹ Знак націску пастаўлены атрамантам.¹⁰ Папраўлена з *ці*.¹¹ Папраўлена з *у*.¹² Папраўлена з *падмаўляе*.¹³ Папраўлена з *зноу*.¹⁴ Націск пастаўлены атрамантам.¹⁵ Папраўлена з *ен*.

- 120 Калі ме́ціме¹ ў² дастатку
 Лепшу страву і апратку,
 Ёсьць³, чым дзеці пракарміці,
 Ёсьць⁴, чым іх прыспасабіці,
 Бо ад добрага загаду
 Ў⁵ хаці будзе болей ладу!
- 125 Лепш ідзе тагды работа,
 Ёсьць⁶ прыбытак і ахвота,
 Бо цьвярозы сам парадзіць,
 Кожнай сам бядзе зарадзіць!
- 130 Пагаворыш з ім як трэба,
 Знойдзеш хлеба і да хлѣба,
 Бо яму Бог памагае –
 Ўсё⁷ дае, чаго жадае.

- 135 А глянь п'яніцы у хату –
 Кожны ступень мае страту:
 Падпёрта⁸ хата й⁹ крывая,
 Дзірава¹⁰ стрэха – працекае.
 Там нідзе німа парадку,
 Бо сын родную б'е матку,
 Выганяюць бацька¹¹ й¹² дзеці.
- 140 І німа ім дзе падзеці.
 Хто-ж ня бачыць гэтай мукі,
 Хто-ж карыстае з навукі?..
 Бравары, карчмы стаўляюць¹³ –
 Больш гарэлкі выганяюць!
- 145 Голы, босы плачуць дзеці,
 Ажны¹⁴ жаль на іх глядзеці...
 Бацька¹⁵-ж¹⁶ п'яны валачецца,

¹ Націск пастаўлены атрамантам.

² Папраўлена з *у*.

³ Папраўлена з *Есьць*.

⁴ Папраўлена з *Есьць*.

⁵ Папраўлена з *У*.

⁶ Папраўлена з *Есьць*.

⁷ Папраўлена з *Усё*.

⁸ Папраўлена атрамантам з *Падпёрта*. Атрамантам пастаўлены і знак націску.

⁹ Папраўлена з *і*.

¹⁰ Націск пастаўлены атрамантам.

¹¹ Націск пастаўлены атрамантам.

¹² Прыпісана атрамантам.

¹³ Папраўлена з *стаўляюць*.

¹⁴ Папраўлена з *Ажны*.

¹⁵ Папраўлена з пачатнага *А бацька*.

¹⁶ Прыпісана атрамантам.

- Што ўхопіць¹ – за тое ўп'ецца²!

 І хоць піць адны бароняць,
 А другіе водку гоняць; –
 Хоць панэ³ цъвярозых любяць –
 Ўсё⁴ | ж людзей гарэлкай губяць.
 Каб карчом | манаполь⁵ не аткрывалі
 Бровароў⁶ ня будавалі, –
 То | б іначэй зараз стало,
 І ўсё-б⁷ ліхо перэстало⁸!
 Ўсякі⁹ каб мяне паслухаў¹⁰,
 Гары каб ніхто ня нюхаў¹¹ –
 Сьвет-бы стаўся¹² небам щырым,
 Жыцьцё¹³ йшло-бы мёдам¹⁴-сырам!

 Алé¹⁵ будзе, як сьвет хочэ:
 Той вось плачэ, той рагочэ,
 А таму мядку¹⁶ дай, піва,
 А таму гарэлкі жыва,
 А той грошы вельмі любіць
 І людзей гарэлкай губіць!
 Прападзі | ж на векі пьянство,
 Згінь хвароба, ашуканство!
 Сыцеражы ад водкі, Божэ,
 Радзі¹⁷ толькі ў¹⁸ полі збожжэ,
 Каб мы мелі болей хлеба,
 І чаго-ж нам больш патрэба?
 Хто душы не абароніць –

¹ Папраўлена з *ухопіць*.

² Папраўлена з *уп'ецца*.

³ Націск пастаўлены атрамантам.

⁴ Папраўлена з *Усё*.

⁵ Надрукавана над радком.

⁶ Папраўлена атрамантам з *бровароу*. Атрамантам пастаўлены і знак націску.

⁷ Папраўлена атрамантам з *усё*. Атрамантам прыпісаная і часціца *б*.

⁸ Папраўлена з *перастало*.

⁹ Папраўлена з *Усякі*.

¹⁰ Папраўлена з *паслухау*.

¹¹ Папраўлена з *нюхау*.

¹² Папраўлена з *стаўся*.

¹³ Папраўлена з *Жыцьце*.

¹⁴ Папраўлена з *медам*.

¹⁵ Націск пастаўлены атрамантам.

¹⁶ Папраўлена з *медку*.

¹⁷ Націск пастаўлены атрамантам.

¹⁸ Папраўлена з *у*.

- 175 Чорт за ёю¹ ўсьлед² пагоніць,
Ўхопіць³ і ўжо⁴ не пакіне,
Як сабака дрэнна згіне!
Вось сказаў⁵, як жыць патрэба,
Хто вайсьці захочэ ў⁶ неба, –
Так вы, чым душу губіці,
180 Лепш гарэлку кіньце піці!”
.....
Паўлюк⁷ кончыў⁸ і – ўсе⁹ ўсталі¹⁰,
Яму вельмі дзякавалі¹¹,
Што іх цэлы вечар бавіў¹²,
І сьвятую праўду¹³ правіў¹⁴!
185 Ўсе¹⁵ казалі – праўду¹⁶ кажэ,
Што дабро гарэлка змажэ!
Але ў¹⁷ нас усякі знае –
Хто чаго варт – тое мае!
.....
190 А цяпер праўду¹⁸ сказаці,
Нам пара ісьці ўжо¹⁹ спаці,
Ну пращай, братко, Ігнат,
Пойдзем мы ужо да хат.
Добру ноч, братко, пращайце,
А аб тым – ня забывайце!
195 Раптам ў²⁰ хаці стало ціхо...
.....²¹

¹ Папраўлена з *ёю*.

² Папраўлена з *услед*.

³ Папраўлена з *Ухопіць*.

⁴ Папраўлена з *ужо*.

⁵ Папраўлена з *сказау*.

⁶ Папраўлена з *у*.

⁷ Папраўлена з *Паўлюк*.

⁸ Папраўлена з *кончыу*.

⁹ Папраўлена з *усе*.

¹⁰ Папраўлена з *усталі*.

¹¹ Націск пастаўлены атрамантам.

¹² Папраўлена з *бавіу*.

¹³ Папраўлена з *прауду*.

¹⁴ Папраўлена з *правіў*.

¹⁵ Папраўлена з *Усе*.

¹⁶ Папраўлена з *прауду*.

¹⁷ Папраўлена з *у*.

¹⁸ Папраўлена з *прауду*.

¹⁹ Папраўлена з *ужо*.

²⁰ Папраўлена з *у*.

²¹ Пасля тэксту *Гутаркі Паўлюка* стаіць друкаванае: *Спісаў і переправіў Гальяш Леўчык*. Закрэслена алоўкам.

II. Вясельле Баўтрука¹

.....
 Вось сказаў², як жыць патрэба,
 Хто вайсьці захочэ ў³ неба, –
 Так вы, чым душу губіці,
 Лепш гарэлку кіньце піці!

.....
 5 Паўлюк⁴ кончыў⁵ і – ўсе⁶ ўсталі⁷,
 Яму вельмі дзякавалі⁸,
 Што іх цэлы вечар бавіў⁹,
 І сьвятую праўду¹⁰ правіў¹¹!
 10 Ўсе¹² казалі – праўду¹³ кажэ,
 Што дабро гарэлка змажэ!
 Але ў¹⁴ нас усякі знае –
 Хто чаго варт – тое мае!

.....
 15 Раптам ў¹⁵ хаці стало ціхо...
 „Саўка¹⁶, Парфён¹⁷. – Каб вас ліхо!
 Халімон¹⁸, Кузьма й¹⁹ ты, Зьміцер,
 Ты-ж, як кажуць, вельмі хіцер!
 Ці мы будзем так рабіці,
 Што гарэлку кінем піці?
 Чуйце, што Паўлюк²⁰ нам брэшэ,
 20 Хай сабе язык свой чэшэ!”

¹ У машынапісе тытул надрукаваны загалоўнымі літарамі, радзьвою: В Я С Е Л Ь - Л Е Б А Ў Т Р У К А. Нумар II пастаўлены над тытулам алоўкам, знак кароткасці ў пачатным *Баўтрука* – атрамантам. Радкі з *Гутаркі Паўлюка*, узноўленыя ў другой частцы, не нумаруюцца.

² Папраўлена з *сказау*.

³ Папраўлена з *у*.

⁴ Папраўлена з *Паулюк*.

⁵ Папраўлена з *кончыу*.

⁶ Папраўлена з *усе*.

⁷ Папраўлена з *усталі*.

⁸ Націск пастаўлены атрамантам.

⁹ Папраўлена з *бавіу*.

¹⁰ Папраўлена з *прауду*.

¹¹ Папраўлена з *правіу*.

¹² Папраўлена з *Усе*.

¹³ Папраўлена з *прауду*.

¹⁴ Папраўлена з *у*.

¹⁵ Папраўлена з *у*.

¹⁶ Папраўлена з *Саука*.

¹⁷ Папраўлена з *Парфен*.

¹⁸ Папраўлена з *Талімон*.

¹⁹ Папраўлена з *і*.

²⁰ Папраўлена з *Паулюк*.

Сьпірыдон азваўся¹ з лаўкі².
 „Заўтра³ пойдзем мы да Саўкі⁴.
 Сёньня⁵ не – яшчэ пасьпеем!”
 Закрычаў⁶ Парфён⁷ з Мацеям.
 25 „Ўжо⁸ там цёмна⁹ – мусіць сьпіць!”
 І Зьмітрук ім гаманіць.
 „Дочка Саўкі¹⁰ Агрыпіна
 За Баўтруковаго¹¹ йдзе сына.
 І спытаем, як там будзе,
 30 Ці гарэлкі у іх¹² там ня будзе?”
 Як ня схапіцца Ігнат
 З лаўкі¹³ [пъяны чортоў¹⁴ брат].
 Дзе|ж ты бачыў¹⁵ тое дзіво,
 Каб бяз водкі пілі піво?
 35 Ці-ж вяселье гэта будзе,
 Як гарэлкі ў¹⁶ іх ня будзе?
 І музыкант ня ўмее¹⁷ граці
 Без гарэлкі перабіраці,
 Як па сем пацягнуць з перцам,
 40 Будуць граці жыва – з сэрцам.
 І зноў¹⁸ чарак¹⁹ сем бяз перцу –
 Павесялее ўсім²⁰ на сэрцу.
 Заўтра²¹ сходзім к Саўцэ²² ў²³ хату,

¹ Папраўлена з *азваўся*.

² Папраўлена з *лаўкі*.

³ Папраўлена з *Заўтра*.

⁴ Папраўлена з *Саўкі*.

⁵ Папраўлена з *Сёньня*.

⁶ Папраўлена з *Закрычаў*.

⁷ Папраўлена з *Парфён*.

⁸ Папраўлена з *Ужо*.

⁹ Папраўлена з *цёмна*.

¹⁰ Папраўлена з *Саўкі*.

¹¹ Папраўлена з *Баўтруковаго*.

¹² Словы у іх надрукаваныя над радком.

¹³ Папраўлена з *лаўкі*.

¹⁴ Папраўлена з *чортоў*.

¹⁵ Папраўлена з *бачыў*.

¹⁶ Папраўлена з *у*.

¹⁷ Папраўлена з *умее*.

¹⁸ Папраўлена з *зноў*.

¹⁹ Націск пастаўлены атрамантам.

²⁰ Папраўлена з *усім*.

²¹ Папраўлена з *Заўтра*.

²² Папраўлена з пачатнага *Саўцы*.

²³ Папраўлена з *у*.

- 45 Да і скажэм ўсе¹ мы свату,
 Каб ён² Паўлюка³ ня слухаў,
 Піва каб ніхто ня нюхаў⁴,
 Каб гарэлку толькі хлялі –
 На⁵ вясельлі б⁶ лепш гулялі!
 А цяпер пара ўжо⁷ спаці!”
- 50 – Да і то, праўду⁸ сказаці,
 Адазваўся⁹ Халімон¹⁰,
 – І мяне ўжо¹¹ клоніць сон!
 „Годзі, кіньце гаварыць!”
 Зьміцер да усіх бубніць.
- 55 Ну, хадзем¹² хутчэй¹³ ўжо¹⁴ спаці,
 Даўно пара¹⁵ спачываці!
 „Ну, прашчай, братко Ігнат,
 Пойдзем мы ужо да хат”.
- 60 – Прашчайце, братке¹⁶, прашчайце,
 Зноў¹⁷ прысьці не¹⁸ забывайце!

 Назаўтра¹⁹, кот яшчэ ня мыўся²⁰ –
 Халімон²¹ з Зьмітрóm²² схапіўся²³
 І да Саўкі²⁴ ў²⁵ хату йдуць
 І так гутарку вядуць:
- 65 – Што рабіці, што чыніці,

¹ Папраўлена з *усе*.

² Папраўлена з *ен*.

³ Папраўлена з *Паулюка*.

⁴ Папраўлена з *нюхау*.

⁵ Папраўлена з пачатнага *То* |б.

⁶ Часціца прыпісаная атрамантам.

⁷ Папраўлена з *ужо*.

⁸ Папраўлена з *прауду*.

⁹ Папраўлена з *Адазваўся*.

¹⁰ Папраўлена з *Талімон*.

¹¹ Папраўлена з *ужо*.

¹² Папраўлена з *хадзём*.

¹³ Папраўлена з пачатнага *хучэй*. Літара *т* надпісаная над радком атрамантам.

¹⁴ Папраўлена з *ужо*.

¹⁵ Далей было надрукавана *нам*. Закрэслена.

¹⁶ Націск пастаўлены атрамантам.

¹⁷ Папраўлена з *Зноу*.

¹⁸ Папраўлена з *ня*.

¹⁹ Націск пастаўлены атрамантам.

²⁰ Папраўлена з *мыўся*.

²¹ Папраўлена з *Талімон*.

²² Націск пастаўлены атрамантам.

²³ Папраўлена з *схапіўся*.

²⁴ Папраўлена з *Саўкі*.

²⁵ Папраўлена з *у*.

- Паўлюк¹ бароне² водку піці,
Ці-ж падобна, братке мае?..
Глянй сваця водку ўжо³ нясе.
Яна стаўбуху⁴ ў⁵ чаркі лье
70 І так гасьцям сваім пяе:
– „Паздароў, Божэ, маладога і Агрыпіну,
Выпьем⁶ гарэлкі за іхню прычыну!”
Халімон⁷ за чарку із-за вугла |кутка|:
„Здарова будзь мая кума”.
75 А Мікалай перахрысьціўся⁸
І да чаркі нахіліўся⁹.
„Вось так¹⁰ – саўсім¹¹ што другое”;
Кажэ Зьміцер: „выпьем ўтрое¹²,
Хай веселяцца маладыя нашы,
80 Яцэ мы выпьем і па кашы!”
Ідзе сват з бізуном праз¹³ плечы,
І кажэ Кацярыне свае рэчы:
„Кацярынка мая, ясна зборка¹⁴,
Ёсьць¹⁵ для цябе гарэлка салодка”.
85 А як добра падпілі мужчыны,
То тады ўсе¹⁶ пашлі да адрыны,
Былі там дзеўкі¹⁷ і маладзіцы,
Ідзе круцёлка¹⁸, аж бурчаць спадніцы.
Дзеўчата¹⁹ і хлопцы у другом куточку
90 Атдыхаюць пасеўшы²⁰ у радочку
„Хадзі да мяне” кліча Кулінка,
„Хадзі мой галубок – мая малінка”.

¹ Папраўлена з *Паўлюк*.

² Націск пастаўлены атрамантам.

³ Папраўлена з *ужо*.

⁴ Папраўлена з *стаубуху*.

⁵ Папраўлена з *у*.

⁶ Націск пастаўлены атрамантам.

⁷ Папраўлена з *Талімон*.

⁸ Папраўлена з *перахрысьціўся*.

⁹ Папраўлена з *нахіліўся*.

¹⁰ Папраўлена з пачатнага *гэтак*.

¹¹ Папраўлена з *саўсім*.

¹² Папраўлена з *утрое*.

¹³ Папраўлена з пачатнага *чэраз*.

¹⁴ Націск пастаўлены атрамантам.

¹⁵ Папраўлена з *Ёсьць*.

¹⁶ Папраўлена з *усе*.

¹⁷ Папраўлена з *дзеўкі*.

¹⁸ Папраўлена з *круцёлка*.

¹⁹ Папраўлена з *дзеўчата*.

²⁰ Папраўлена з *пасеўшы*.

- 95 „Чаго ты хочэш¹, трасца табе!”
 Ідзе Хведзько да яе,
 – „Толькі бач, вось сват стаіць –
 Як зніме бізун начне² хрысьціць”.
- Праўда, трэба|ж гэта ліхо –
 У адрыне стало ціхо,
 Сват прайшоўся³ па адрыне,
 100 Дый задаў⁴ Хведзьку й⁵ Куліне.
 Падняўся⁶ сьмех і суматоха,
 Маладых з адрыны ўбыла⁷ троха,
 А сват і сваця асталіся,
 Бо ўжо⁸ вельмі напіліся.
- 105 Зіркі! – Паўлюк⁹ вайшоў¹⁰ ў¹¹ адрыну, –
 За якую, кажэ, вы прычыну
 Так папіліся бяз меры,
 Адракліся ад Бога й¹² веры? –
 Тут малады і з маладою,
 110 І ўсе¹³ абступілі чарадою:
 „Дзядзюхно, саколiк ня крычы на вясельлі –
 Ўжо¹⁴ ня будзем піці водкі на пахмельлі!”
 „Чэрці вы лазаты!” – атказаў¹⁵ Паўлюк¹⁶,
 Ажны¹⁷ люлька ўпала у яго із рук.
- 115 Што з вамі рабіці – сам цяпер не знаю,
 Бывайце здаровы – часу ўжо¹⁸ ня маю!”
 Пашоў¹⁹ Паўлюк²⁰ – зноў вясёлыя²¹ крыкі
 Аж ня чуто праз то і музыкі;

¹ Папраўлена з *хочаш*.

² Націск пастаўлены атрамантам.

³ Папраўлена з *прайшоўся*.

⁴ Папраўлена з *задаў*.

⁵ Папраўлена з *і*.

⁶ Папраўлена з *Падняўся*.

⁷ Папраўлена з *убыла*.

⁸ Папраўлена з *ужо*.

⁹ Папраўлена з *Паулюк*.

¹⁰ Папраўлена з *увайшоў*.

¹¹ Папраўлена з *у*.

¹² Папраўлена з *і*.

¹³ Папраўлена з *усе*.

¹⁴ Папраўлена з *Ужо*.

¹⁵ Папраўлена з пачатнага *адказаў*.

¹⁶ Папраўлена з *Паулюк*.

¹⁷ Папраўлена з *Ажны*.

¹⁸ Папраўлена з *ужо*.

¹⁹ Папраўлена з *Пашоў*.

²⁰ Папраўлена з *Паулюк*.

²¹ Папраўлена з *вяселье*.

- 120 „Ціха!” кажэ Хрыстапор Грыпіне¹,
Я Паўлюка² удэрыў³ па сьпіне.
Больш ён⁴ ня будзе крычаць за гарэлку”.
А як паложачь каравай на талерку,
Скажу: „Дзядзюхно я ўжо⁵ ажаніўся,
125 Ўзяў⁶ дзеўку⁷ Грыпіну⁸ ды⁹, і зажурыўся.
І піць я гарэлкі ня буду ніколі
Ня буду рабіці ніякай сваволі,
Агрыпіну¹⁰ буду любіць,¹¹ паважаці,
І да свайго сэрца щыра прыціскаці”.
То ён¹² мне аткажэ: „Так паслухай, дзеткі,
130 Больш ужо ніколі ты ня пі гарэлкі,
А сваю Грыпіну трэба паважаці,
То яна для дзетак будзе добра маці!”
Крычыць сват нам, Кандрат,
„Свахі сюды йдзеце, хлопцы да дзеўчат¹³.
135 Благаслаўляць¹⁴ будзем нашых маладых,
Каб добра¹⁵ вялося, каб любіў Бог іх”.
Тут кума Домка ідзе краснащокая,
А ў¹⁶ сьлед за ёю¹⁷ Палута аднабокая
Пяюць сьмешну песню для Агрыпіны,
140 Што ажны¹⁸ зарагаталі мужчыны.
– Сваця! сваця! крычаць – каб ты спухла,
Нясі тую кашу на стол, што прытухла,
А што, панюхай, ці яна дымам не “ваняе” [сьмердзіць]
Калі яе ніхто, бачыш, не чапае!?
- 145 „Даль-Бог у нас ня гэтак! крычыць Пракоп,
Што-бъ гэта сваха апухла як сноп! –

¹ Папраўлена з *Агрыпіне*.

² Папраўлена з *Паўлюка*.

³ Папраўлена з *удэрыу*.

⁴ Папраўлена з *ен*.

⁵ Папраўлена з *ужо*.

⁶ Папраўлена з *Узяу*.

⁷ Папраўлена з *дзеуку*.

⁸ Папраўлена з *Агрыпіну*.

⁹ Папраўлена з *да*.

¹⁰ Перад *Агрыпіну* спачатку было надрукавана *Толькі*. Закрэслена.

¹¹ Коска пастаўленая атрамантам намест закрэсленага *і*.

¹² Папраўлена з *ен*.

¹³ Папраўлена з *дзеучат*.

¹⁴ Папраўлена з *Благаслаўляць*.

¹⁵ Націск пастаўлены атрамантам. Перад словам *добра* спачатку было надрукавана *ім*. Закрэслена.

¹⁶ Папраўлена з *у*.

¹⁷ Папраўлена з *ёю*.

¹⁸ Папраўлена з *ажні*.

- Падла старое і гэта Домка,
Як яна на целую хату звонка!
– „І язык ёй¹ не апухне – балбочэ Халімон –
150 А хітрая, падла, як той Саламон²!”
– „Чаго вас чэрці дзяруць крычыць сват,
Бачыце, што ідзе ў³ хату маладое брат!”
Падумае, што вы паўпіваліся⁴,
Глядзі, глядзі, як ужо набрала⁵.
155 Зьміцер ухваціў Саўку⁶ за чупрыну,
А Палута – яго жонка ззаду лупіць ў⁷ сьпіну.
О, – ёй-ёй⁸, як закрычыць Саўка⁹: „браце,
Барані нас, а то бьецца у чужой вась хаце”.
Як пачуў¹⁰ сват, як ні скочыць з печы,
160 Звіхнуў ногу і пабіў¹¹ аж плечы.
„Ліхо мацеры і бацьку вашаму,
Што вы нарабілі вясельлю нашаму,
Бо бяз вас вясельле было-бы як рай,
А цяпер вам трасца, бо грэцкі каравай!”
165 Улятая малады з маладою,
Трэба, крычыць, пагадзіць¹² іх вадою:
“Бабоўць”¹³ з вядра на галаву Зьмітрука,
А у Саўкі¹⁴ паднялася у гору рука.
Як даў¹⁵ па рэбрах, ажны¹⁶ з ног зваліўся¹⁷ –
170 Хацеў¹⁸ пераскочыць да і... паваліўся¹⁹;
„А каб вас Бог пабіў²⁰ – за што вы бьецёся²¹,

¹ Папраўлена з *ей*.

² Папраўлена з *Салімон*.

³ Папраўлена з *у*.

⁴ Папраўлена атрамантам з *паупіваліся*. Атрамантам пастаўлены і націск.

⁵ Націск пастаўлены атрамантам.

⁶ Папраўлена з *Сауку*.

⁷ Папраўлена з *у*.

⁸ Папраўлена з *О, – ей-ей*.

⁹ Папраўлена з *Саука*.

¹⁰ Папраўлена з *пачуу*.

¹¹ Папраўлена з *пабіу*.

¹² Спачатку было надрукавана *памірыці*. Закрэслена. Слова *пагадзіць* надпісанае над радком атрамантам.

¹³ Папраўлена атрамантам з *“Бабоуць”*. Атрамантам пастаўлены і націск.

¹⁴ Папраўлена з *Саукі*.

¹⁵ Папраўлена з *дау*.

¹⁶ Папраўлена з *ажні*.

¹⁷ Папраўлена з *зваліўся*.

¹⁸ Папраўлена з *Хацеу*.

¹⁹ Папраўлена з *паваліўся*.

²⁰ Папраўлена з *пабіу*.

²¹ Папраўлена з *бьецёся*.

- Ды яшчэ за косу мяне валóчыце!¹ –
 „Хай яно закахне такое вясельле,
 Што і не даждуся я цяпер пахмѣлля,
 Так мяне вылупілі, як сидараву казу, –
 Не магу хадзіці, трэба легчы на вазу”. –
 „Ну, ня дарам я аж пабажыўся²,
 І на ўсіх³ цяпер я зажурыўся⁴,
 Ну-ж пажджы, я дам табе навуку,
 Але-ж задам, вось задам Саўцы⁵ аплівуху⁶!
 Будзе помніць ён⁷ вясельле Хрыстапора,
 Будуць яго робра і галоўка хвора,
 Я яму пакажу, як на вясельлі сварыцца,
 Ой, захочэ хутка ён⁸ са мной гадзіцца!” –
 „Баўтрук⁹, Баўтрук¹⁰ – вось крычыць Палута –
 Несі тутуну сюды просіць Салюта!” –
 „Трасцу я вам дам – захацелі чаго –
 Буду ім даваць тутуну сваяго!..” –
¹¹

Чацверты спіс-рэдакцыя

Зроблены Я. Макоўскім прыкладна ў пачатку 1910-х гадоў. Планаваўся да друку ў календары газеты „*Bielaarus*”. Лёс рукапісу сёння ня ведамы. Ім карыстаўся М. Гарэцкі, падаўшы урыўкі ў сваёй хрэстаматыі. Фрагменты, апублікаваныя М. Гарэцкім, да нядаўнага часу былі адзінаю крыніцаю тэксту *Гутаркі Паўлюка...*: менавіта яны (і то з пэўнымі купюрамі), пачынаючы ад 1971 году, узнаўляліся ў некаторых выданнях.

Друкуецца з захаваннем арфаграфічных і пунктуацыйных асаблівасцяў арыгіналу паводле: М. Гарэцкі, *Хрыстаматыя беларускае літэратуры. XI век– 1905 год*, Вільня 1922, с. 179–181.

¹ Націск пастаўлены атрамантам.

² Папраўлена з *пабажыўся*.

³ Папраўлена з *усіх*.

⁴ Папраўлена з *зажурыўся*.

⁵ Папраўлена з *Сауцы*.

⁶ Папраўлена з *аплевуху*.

⁷ Папраўлена з *ен*.

⁸ Папраўлена з *ен*.

⁹ Папраўлена з *Баутрук*.

¹⁰ Папраўлена з *Баутрук*.

¹¹ Пасля тэксту *Вясельля Баўтрука ў дужках стаіць друкаванае: Канца німа*. І рукапіснае, атрамантам: *Спісаў Гальяш Леўчык* (падкрэслена).

3 Гутаркі Паўлюка

„Дзякуй Богу, што прыждалі,
Што піць водку перасталі,
Прысягнулі, заклаліся,
На век з водкай рассталіся.
5 Дай нам, Божа, век дажыці,
Па гарэлцы ня тужыці.
Няхай толькі Бог нам годзіць,
Пашню ў полі добра родзіць.
Каб голаду не цяпелі,
10 Добра, хлеба ў волю мелі;
Без гарэлкі жывуць людзі,
І з нас кожны перабудзе.
Няхай яна на квас скісьне,
Па ёй ніхто з нас ня пісьне...
15 Да п'яніцы зойдзеш ў хату, –
Ўсяка ступень мае страту,
Хата падпёрта, крывая,
Ў дождж, як сіта, працякае.
Плачуць голыя, бяз хлеба, дзеці,
20 Аж цяжка на іх глядзеці.
Ні ў чым нямаш там парадку,
Бо сын лае сваю матку,
Гоніць з хаты бацьку, дзеці –
Нямашака дзе падзеці...
25 Бо гарэлка падагравае,
І на штукі паджыгае.
А праспаўшысь нездаровы,
Сам сябе караць гатовы;
Ён сам добра тое знае,
30 Што за свой грош ліха мае.
Хоць і каецца, шкадуе, –
Як уп'ецца, ўзноў ня чуе...
Іншы п'яніца гаворыць:
Чалавека грошы мораць,
35 Хто ўсё грошы сабірае,
Толькі душу пагубляе.
Ён за грошы цап! рукамі,
А чорт яго цап! з грашамі.
Ухопіць і не пакіне,
40 Навек душа ў пекле згіне.
А я, чым душу губіць,
Лепей буду водку піць.

*І як-жа нашаму брату ня піць:

- 45 Як чорны вол, нядзелю працуе,
Што і плеч сваіх ня чуе;
Прыдзе сьвята – трэба сапачыць
Ды й душу сваю ажывіць.
Ну й зойдзець к якому Бэрку
І вып’ець з гора кватэрку.
50 А як выпіў чарку-дзьве,
Дык і закружыла ў галаве...
На тое Бог сьвята даў,
Каб чалавек рызыку паказаў.
Грошай няма, хамут застаў...*
55 Адна толькі рэч нас вяжа, –
Хто разумны, няхай скажа:
Чаму гэтак цяпер стала,
Многа людзей перастала
Піць гарэлку без адкладу,
60 А на сьвеце нямаш ладу?
Ксёндз сварыцца, навучае,
Просіць, грозіць, выклінае.
Аднакава-ж, тэй навукі
Не прыстаюць паном гукі...
65 *Пан карчмы новыя стаўляе,
З бравароў гарэлку дастаўляе...*
Хоць і пан цьвярозых любіць,
А ўсё-ж водкай людзей губіць.
Хоць ксяндзы нам піць бароняць,
70 Паны водку, аднак, гоняць.
Трудна-ж гэтак нам зрабіці:
Быць цьвярозым, – водку піці...

Увага М. Гарэцкага: *Магчыма, што гэтыя радкі занесены ў *Гутарку Паўлюка* з іншай гутаркі.

Пра жывучасць *Гутаркі Паўлюка...* ў народнай памяці сведчыць той факт, што ў 1971 годзе А. Гурскі¹ запісаў невялікі ўрывак з яе ў в. Дубнякі Астравецкага раёну ў выкананні Міхаіла Сільвестравіча Кармазы. Тэкст гэтага ўрыўку падаецца тут паводле расшыфроўкі алічбаванага магнітнага запісу з архіву ІМЭФ (АІМЭФ, ф. 20, воп. 70, стужка 11). Дзякую Ю. Пацюпу за ўзычаныя матэрыялы.

Раз увечар, Калядамі...

	Раз увечар, Калядамі, Зайшоўся я з сусядамі. А ў суседа Кандрата Была прасторная і цёплая хата.
5	Дзе хто мог, пасядалі, Усе лавы пазаймалі. А адзін, устаўшы, Сваю мову распачаўшы:
10	„Дзякуй Богу, што прыждалі, Піць гарэлку перасталі. Няхай яна на квас скісьня, А з нас ніхто ня пісьня.
15	Толька шынкар бяз п’яніцы жыць ня можа. Ён п’яніцу прыкалыша... і прыпіша... І п’яніцу прыкалыша. Хоць п’яніца, упіўшыся, і спаць ляжа, Але шынкар і слова ня скажа!..”

¹ У сваёй кнізе пра П. Дземідовіча і Д. Булгакоўскага даследнік, аднак, гэтага запісу не ўспамінае, спасылаючыся толькі на публікацыю ў “Віленскім Весніку” (гл.: А. Г у р с к і, *З любоўю да народа: 3 жыцця і фальклорна-этнаграфічнай дзейнасці Д.Г. Булгакоўскага і П. П. Дземідовіча*, Мінск 1989, 65 с.).